

Управління освіти Луцької міської ради
Міський методичний кабінет
Комунальний заклад «Луцька загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №20
Луцької міської ради Волинської області»

Тетяна Адамюк

**ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ
ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ
ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ**

методичні рекомендації

Луцьк – 2021

УДК 373.5.016:94

Ф-79

Формування соціальної та громадянської компетентностей школярів на уроках історії: методичні рекомендації / Адамюк Т.Я. – Луцьк, 2021. – 128 с.

Укладач: Адамюк Т.Я. – вчитель історії комунального закладу «Луцька загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 20 Луцької міської ради Волинської області»

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Миць М.Я. – кандидат історичних наук; доцент кафедри теорії та методики шкільних предметів ВІППО;

Савчук І. С. – методист ММК управління освіти Луцької міської ради.

У методичних рекомендаціях розкрито суть поняття соціальної та громадянської компетентності. Описано складові соціальної та громадянської компетентностей.

Робота містить науково-теоритичні та практичні матеріали із проблем впровадження методів та прийомів критичного мислення учнів на уроках історії, зокрема формування медіаграмотності школяра в практиці вчителя суспільних дисциплін.

Адресовано вчителям історії для використання у навчально-виховному процесі.

Розглянуто та схвалено
на засіданні ради методичного кабінету
комунального закладу «Луцької загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №20
Луцької міської ради Волинської області»
(протокол № 3 від 09.12.2020р.)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. Формування соціальної та громадянської компетентностей здобувачів освіти	7
1.1 Ключові компетентності в освітньому процесі	7
1.2 Суть і складові соціальної компетентності школярів	16
1.3 Поняття громадянської компетентності школярів	23
РОЗДІЛ II. Критичне мислення як інструмент формування соціальної та громадянської компетентностей на уроках історії	28
2.1 Технології розвитку критичного мислення на уроках історії	28
2.2 Формування критичного мислення за допомогою медіаосвіти	60
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	73
ДОДАТКИ	75

ВСТУП

«Ми виховуємо учня не як носія знань, а як людину, яка має жити в суспільстві і приносити йому користь.»

В. Сухомлинський

Розвиток свідомої та самодостатньої особистості – це один із пріоритетів шкільної освіти ХХІ століття. Уміння спілкуватися та взаємодіяти з іншими людьми, знання законів, почуття відповідальності за процеси, які відбуваються у суспільстві вирізняють свідомого учасника державного життя.

Навчання історії спрямоване на реалізацію загальної мети базової загальної освіти, яка полягає в розвитку та соціалізації особистості учнів, формуванні їхньої національної самосвідомості, загальної культури, світоглядних орієнтирів, екологічного стилю мислення і поведінки, творчих здібностей, дослідницьких навичок, здатності до саморозвитку й самонавчання в умовах глобальних змін і викликів. Складне і відповідальне завдання стоїть перед школою – створити та реалізувати модель успішного, компетентного та конкурентоздатного випускника школи.

Формування соціальної компетентності у школярів є одним з найбільш актуальних завдань сучасної освіти, оскільки ця компетентність визначає успішність в їх повсякденному житті, стимулюватиме їх інтеграційні процеси, дозволяючи не тільки адаптуватися, але й активно впливати на життєві події, засвоювати певні соціальні позиції, змінювати навколишню дійсність і самого себе.

Сформована соціальна компетентність учнів характеризує дитину як відкриту до суспільства особистість, що володіє навичками соціальної поведінки, готовністю до сприймання соціальної інформації, бажанням пізнати оточуючий світ. Стратегії соціальної поведінки, засвоєні в шкільному віці, можуть стати фундаментом розвитку повноцінної особистості. Тому необхідною умовою є цілеспрямована допомога у побудові ефективних поведінкових стратегій, а розвиток соціальної компетентності учнів повинен стати одним із найважливіших напрямів роботи в школі. Напружена ситуація в сучасному українському суспільстві загострює проблему формування соціальної компетентності кожного громадянина і особливо в цьому напрямі важливо здійснювати кроки починаючи з шкільного віку.

Українському суспільстві необхідне покоління громадян, які: приймають громадянські цінності та відповідальні рішення в ситуації вибору мають розвинуте почуття відповідальності за долю країни. Найбільш точним визначенням якості, яку має формувати школа для цього, є громадянська компетентність.

Запропоновані методичні рекомендації присвячено актуальній проблемі сучасної шкільної історичної освіти, формуванню соціальної та громадянської компетентностей на уроках історії.

Дослідження соціальної та громадянської компетентностей в шкільному віці здійснювали Данилейко С. І., Ніколаску І. О., Бібік Н.М., Савченко М. В., Кононко О. Л., Проценко О. В., Пометун О., Бех І. Д., Гончарова-Горянська М. В., Поніманська Т. І., Степаненко М. Д.

Методичні рекомендації сприятимуть активізації розумової діяльності школярів та формуванню соціальної та громадянської компетентностей.

Методичні рекомендації адресовані вчителям історії для використання у навчально-виховному процесі, студентам історичних факультетів вищих навчальних закладів.

РОЗДІЛ I. ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

1.1 Ключові компетентності в освітньому процесі

В Україні активні дослідження, пов'язані з компетентнісним підходом в освіті, були розгорнуті на початку ХХІ століття. Компетентнісний підхід став предметом вивчення багатьох дослідників, а саме: Н. Бібіка, І. Зимньої, К. Баханова, О. Пометун, І. Мішиної, С. Терно, О. Фідрі та ін., у яких розкрито сутність поняття компетентнісного підходу в освіті, висвітлено шляхи та умови формування компетентностей учнів.

Все більш актуальним стає компетентнісний підхід в освіті. Формування ключових компетенцій людини є перспективним напрямком в науці і практиці освіти.

Питання про ключові компетенції є сьогодні предметом обговорення в усьому світі. Особливо актуальна ця проблема звучить зараз у зв'язку з модернізацією української освіти.

Введення компетенцій в нормативну і практичну складову освіти дозволяє вирішувати проблему, типову для української школи, коли учні можуть добре опанувати набір теоретичних знань, але відчують значні труднощі в діяльності, що вимагає використання цих знань для вирішення конкретних життєвих завдань або проблемних ситуацій.

Компетенція в перекладі з латинської мови означає коло питань, в яких людина добре обізнана, володіє знаннями і досвідом. Компетенції, за К. Бахановим, - це «загальні здатності особистості виконувати певний вид діяльності». Компетентнісний підхід передбачає

окреслення чіткого кола компетенцій, тобто необхідного комплексу знань, навичок, відносин та досвіду, що дозволяє ефективно здійснювати діяльність або певну функцію, він визначається державою, установами або окремими особами, які організують певний вид діяльності.

Отже, **компетенція** – це коло питань, явищ, у яких людина компетентна, має відповідний рівень пізнання та досвід. Наприклад: освітня компетенція учнів, педагогічна компетенція вчителя, медична компетенція лікаря, тощо.

Тому компетентний:

- 1) той, хто знає, обізнаний; авторитетний у певній галузі;
- 2) фахівець, що володіє компетентністю.

Основними складовими елементами поняття "компетенція" є:

- **знання** - це набір фактів, необхідних для виконання роботи. Знання - більш широке поняття, ніж навички. Знання представляють інтелектуальний контекст, в якому працює людина.

- **навички** - це володіння засобами і методами виконання певного завдання. Навички проявляються в широкому діапазоні; від фізичної сили і вправності до спеціалізованого навчання. Загальним для навичок є їх конкретність.

- **здатність** - вроджена схильність виконувати певне завдання. Здатність також є приблизними синонімом обдарованості.

- **стереотипи поведінки** означає видимі форми дій, що вживаються для виконання завдання. Поведінка включає в себе успадковані і набуті реакції на ситуації, і ситуаційні подразники. Наша поведінка проявляє наші цінності, етику, переконання і реакцію на

навколишній світ. Коли людина демонструє впевненість в собі, формує з колег команду, або виявляє схильність до дій, його поведінка відповідає вимогам організації. Ключовим аспектом є можливість спостерігати цю поведінку.

- **зусилля** - це свідомий додаток в певному напрямку ментальних і фізичних ресурсів. Зусилля складають ядро робочої етики. Будь-якій людині можна пробачити брак таланту або середні здібності, але ніколи - недостатні зусилля. Без зусиль людина нагадує вагони без локомотива, які також повні здібностей, однак мляво стоять на рейках.

Компетентність - сукупність особистісних якостей учня (ціннісно-смыслових орієнтацій, знань, умінь, навичок, здібностей), обумовлених досвідом його діяльності в певній соціально і особистісно-значущій сфері.

Під ключовими компетенціями маються на увазі найбільш універсальні за своїм характером і ступенем застосовності компетенції. Їх формування здійснюється в рамках кожного навчального предмета, по суті, вони – над предметні.

І. Хасан (доктор психологічних наук) зазначає, що компетенції – це завдання, поставлені перед людиною, а компетентності – результати.

Компетенції слід відрізнити від освітніх компетенцій, тобто від тих, які моделюють діяльність учня для його повноцінного життя в майбутньому. Наприклад, до певного віку громадянин ще не може реалізувати будь-яку компетенцію, але це не означає, що її не слід у школяра формувати. У цьому випадку говорять про освітню компетенцію.

Освітня компетенція – вимога до освітньої підготовки, виражене сукупністю взаємопов'язаних смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності учня по відношенню до певного кола об'єктів реальної дійсності, необхідних для здійснення особистісно і соціально значущої продуктивної діяльності.

Компетенції для учня – це образ його майбутнього, орієнтир для освоєння. Але в період навчання у нього формуються ті чи інші складові цих «дорослих» компетенцій, і щоб не тільки готуватися до майбутнього, а й жити в сьогоденні, він освоює ці компетенції з освітньої точки зору. Освітні компетенції відносяться не до всіх видів діяльності, в яких бере участь людина, наприклад, дорослий фахівець, а тільки до тих, які включені до складу загальноосвітніх областей та навчальних предметів. Такі компетенції відображають предметно-діяльнісну складову загальної освіти і покликані забезпечувати комплексне досягнення його цілей.

Можна навести такий приклад. Учень в школі освоює компетенцію громадянина, але в повній мірі використовує її компоненти вже після закінчення школи, тому під час його навчання ця компетенція фігурує в якості освітньої.

Ключові компетенції школяра:

Вивчати:

- вміти отримувати користь з досвіду;
- організовувати взаємозв'язок своїх знань і впорядковувати їх;
- організовувати свої власні прийоми вивчення;
- вміти вирішувати проблеми;
- самостійно займатися своїм навчанням.

Шукати:

- запитувати різні бази даних;
- опитувати оточення;
- консультиватися у експерта;
- отримувати інформацію;
- вміти працювати з документами та класифікувати їх.

Думати:

- організовувати взаємозв'язок минулих і справжніх подій;
- критично ставитися до того чи іншого аспекту розвитку наших суспільств;
- вміти протистояти непевності та складності;
- займати позицію в дискусіях і виокремити свою власну думку;
- бачити важливість політичного та економічного оточення, в якому проходить навчання і робота;
- оцінювати соціальні звички, пов'язані зі здоров'ям, споживанням, а також з навколишнім середовищем;
- вміти оцінювати твори мистецтва і літератури.

Співпрацювати:

- вміти співпрацювати і працювати в групі;
- приймати рішення - улагоджувати розбіжності та конфлікти;
- вміти домовлятися;
- вміти розробляти і виконувати контракти.

Братися за справу:

- включатися в проект;
- нести відповідальність;
- входити в групу або колектив і вносити свій внесок;

- доводити солідарність;
- вміти організовувати свою роботу;
- вміти користуватися обчислювальними і моделюючими приладами.

Адаптуватися:

- вміти використовувати нові технології інформації та комунікації;
- доводити гнучкість перед обличчям швидких змін;
- показувати стійкість перед труднощами;
- вміти знаходити нові рішення.

Компетентнісний підхід в освіті – це організація освітнього процесу, для якого пріоритетною метою є формування ключових, загально предметних (набуваються учнем впродовж засвоєння змісту тієї чи іншої освітньої галузі у всіх класах середньої школи) і предметних (набуваються учнем впродовж вивчення того чи іншого предмета у всіх класах середньої школи) компетентностей.

Варто сказати, що не існує єдиного узгодженого визначення та переліку ключових компетентностей. Оскільки *компетентності* – це насамперед замовлення суспільства на підготовку його громадян, такий перелік багато в чому визначається узгодженою позицією соціуму в певній країні або регіоні.

Новий державний стандарт та навчальна програма з історії для загальноосвітніх навчальних закладів визначають перелік ключових компетентностей. А саме:

1. Вільне володіння державною мовою (і рідною, в разі відмінності) мовами, що передбачає вміння усно й письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти, а також любов до читання, відчуття краси слова, усвідомлення

ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження, готовність вживати українську мову як рідну в різних життєвих ситуаціях.

У результаті опанування цією компетенцією в учнів формується «поцінування української мови як державної – чинника національної ідентичності, готовність активно послуговуватися українською мовою в усіх царинах життя».

2. Спілкування іноземними мовами, означає спроможність висловлювати свої думки іноземною мовою і розуміти інших; усвідомлювати й приймати культурні відмінності та різноманіття; прагнення до міжмовного і міжкультурного спілкування.

Ця компетентність ґрунтується на нерозривній єдності мови й мислення, яку втілено в офористичній мудрості «Скільки ти знаєш мов, стільки разів ти людина».

3. Математична компетентність передбачає виявлення простих математичних залежностей у навколишньому світі, моделювання процесів та ситуацій із застосуванням математичних відношень та вимірювань, усвідомлення ролі математичних знань та вмінь в особистому і суспільному житті людини. Здатність особистості доступно оперувати цифровими даними, математичними поняттями для пізнання і пояснення минулого й сучасних суспільних подій, явищ і процесів; перетворювати джерельну інформацію з однієї форми в іншу (текст, графік, таблиця, схема тощо); будувати логічні ланцюжки подій, вчинків; використовувати статистичні матеріали у вивченні історії.

4. Компетентності в галузі природничих наук, техніки і технологій передбачають, формування допитливості, прагнення шукати

і пропонувати нові ідеї, самостійно чи в групі спостерігати та досліджувати, здатність особистості пояснювати та оцінювати вплив природного середовища на життя людини в окремі історичні періоди; розкривати зміст і значення господарських, промислових, наукових і науково-технічних революцій, вплив на суспільне життя технологій, технічних винаходів і наукових технологій.

5. Екологічна грамотність і здоров'язбережувальна компетентність передбачають усвідомлення основи екологічного природокористування, дотримання правил природоохоронної поведінки, ощадного використання природних ресурсів, розуміючи важливість збереження природи для сталого розвитку суспільства, здатність особистості змінювати навколишній світ засобами сучасних технологій без шкоди для середовища; уміння надавати допомогу собі й тим хто її потребує; ухвалювати рішення, обмірковуючи альтернативи і прогнозуючи наслідки для здоров'я, добробуту й безпеки людини; регулярно практикувати фізичну діяльність, демонструвати рухові вміння й навички з фізичної культури та використовувати їх у різних життєвих ситуаціях.

6. Інформаційно-комунікаційна компетентність полягає в опануванні основами цифрової грамотності для розвитку і спілкування, здатності до безпечного та етичного використання засобів інформаційно-комунікаційної компетентності в навчанні та інших життєвих ситуаціях.

Створювати вербальні й візуальні (графіки, діаграми, фільми) тексти, мультимедійні презентації та поширювати їх; виявляти джерела й авторів інформації, робити коректні посилання

7. Уміння вчитися впродовж життя передбачає опанування вміннями і навичками для подальшої освіти, організацію власного навчального середовища, отримання нової інформації з метою застосування її для оцінювання навчальних потреб, визначення власних навчальних цілей та способів їх досягнення, навчання працювати самостійно й у групі.

Здатність особистості визначати власні навчальні цілі в соціальній сфері й галузі знань про минуле; аналізувати процес власного навчання, відстежувати зміни у сприйнятті інформації; знаходити й опрацьовувати джерела соціальної та історичної інформації; критично аналізувати й узагальнювати здобуті відомості й досвід.

8. Соціальна та громадянська компетентності пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, усвідомлення рівних прав і можливостей, що передбачають співпрацю з іншими особами для досягнення спільної мети, активність у житті класу і школи, повагу до прав інших осіб, уміння діяти в конфліктних ситуаціях. Вміння використовувати знання з історії та інших соціальних дисциплін.

Громадянська та соціальна компетентності проявляються у формах поведінки, спрямованих на ефективну та конструктивну участь у суспільному та громадському житті.

9. Обізнаність та самовираження у сфері культури передбачає здатність особистості образно мислити та уявляти; інтерпретувати твори мистецтва; розвивати власну національно-культурну ідентичність у сучасному багатокультурному світі; окреслювати основні тенденції розвитку культури в минулому та сьогоденні; використовувати

мистецькі артефакти для пізнання минулого; зіставляти досягнення української культури з іншими культурами; виявляти вплив культури на особу та розвиток цивілізації.

10. Підприємливість та фінансова грамотність знаходять відображення в ініціативності, готовності відповідати за власні рішення, вміння організувати свою діяльність для досягнення цілей, усвідомлення етичних цінностей ефективної співпраці, готовності до втілення в життя ініційованих ідей, прийнятті власних рішень.

Здатність особистості використовувати досвід пізнання історії для вибору дійових життєвих стратегій; виявляти можливості й загрози для майбутньої професійної та підприємницької діяльності, аналізуючи світовий досвід та уроки минулого; працювати для загального добра громади; генерувати нові ідеї, вести перемовини, працювати самостійно і в групі; планувати, організувати, реалізовувати індивідуальні чи командні проекти (зокрема дослідницько-пошукового характеру), представляти їх результати.

Пріоритет компетентнісного підходу надає здобутим знанням, навичкам та вмінням індивідуального, конкретного життєво-сміслового характеру, чітко визначеної практичної спрямованості щодо власного життя людини.

1.2 Суть і складові соціальної компетентності школярів

Щоб мати можливість знайти своє місце в житті, сучасний учень повинен володіти знаннями та вміннями, мати досвід пізнання самого себе, розуміння інших людей, механізмів і законів, що впливають на людські відносини, вміти розробляти власний життєвий проект.

У сучасному світі, який дедалі більше орієнтується на інтелектуальний та творчий потенціал особистості, лише життєво компетентна людина спроможна себе реалізувати та досягти успіху. Тому завданням школи XXI століття є розвиток особистості учня, його становлення-через набуття фахових та соціальних компетентностей.

ЗАКОН УКРАЇНИ «Про освіту», прийнятий 05.09.2017, вказує, що *«метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору».*

Основою соціалізації є опанування індивідом мови соціальної спільноти, мислення, сприйняття норм, цінностей, традицій тощо.

Історія як навчальний предмет сьогодні відіграє значну роль у розвитку особистості. Навчання історії має бути спрямоване на реалізацію загальної мети базової загальної освіти, яка полягає в розвитку та соціалізації особистості учнів, формуванні їхньої національної свідомості, загальної культури, творчих здібностей, здатності до саморозвитку й самонавчання в умовах глобальних змін і викликів.

Оновлений шкільний курс з історії дозволяє реалізувати поставлені задачі щодо формування соціальної компетентності учнів упродовж навчання. Саме курс «Історія України» допоможе учнівській молоді ідентифікувати себе як громадян України, підготувати їх до життя у сучасному світі.

У сучасному інформаційному просторі особливої ваги набувають питання соціалізації кожного громадянина починаючи з дитячого віку. Соціальне середовище є обов'язковою умовою соціалізації особистості, а саме його компоненти: економічні, політичні, соціальні, духовні, які впливають на формування відповідних ціннісних орієнтацій та поведінки особистості.

Під *«соціальним середовищем»* розуміється, по-перше, складне багаторівневе утворення, конкретний прояв стосунків, що мають місце у суспільстві, у якому живе і розвивається особистість; по-друге, сукупність соціальних умов життєдіяльності людини, які впливають на її поведінку і свідомість.

Термін *«соціалізація»* виник у ХХ ст., саме тоді науковці розглядали процес «соціалізації-інтеграції», в основі якого лежить творчий пошук свого «Я».

В Енциклопедії освіти [5] знаходимо критерії соціалізованості людини: зміст сформованих установок, стереотипів, цінностей, картин світу; адаптованість особистості, її спосіб життя, законслухняна поведінка; соціальна ідентичність (групова, загальнолюдська); рівень незалежності, впевненості і самостійності, ініціативності й незакомплексованості, розкутості [5].

Під поняттям *«соціалізація»* розуміємо, що це двосторонній взаємозумовлений процес соціального становлення особистості, що відбувається шляхом входження індивіда в соціальне середовище шляхом інтеграції, адаптації, індивідуалізації цінностей до культури соціуму. Соціалізація, як процес, є основою для розвитку соціальної компетентності особистості.

Поряд із терміном *«соціалізація»* постає поняття *«соціальне виховання»*, що в Українському педагогічному енциклопедичному словнику визначено як «складний і суперечливий процес входження, включення і адаптації підростаючого покоління в життя суспільства у всьому його різноманітті». Соціальне виховання здійснюється стихійно (через народну педагогіку) чи цілеспрямовано (через спеціально організований вплив і взаємодію навчальних закладів і сім'ї, різних виховних інститутів) [3; 434]. В Енциклопедії освіти поняття «соціальне виховання» описано, як процес та результат цілеспрямованого впливу на людину для оволодіння і засвоєння нею загальнолюдських та спеціальних знань, соціального досвіду з метою формування позитивних ціннісних орієнтирів, соціально значущих якостей [5].

Для розвитку повноцінної особистості школярів важливим є формування їх соціальної компетентності. Адже соціальна компетентність – здатність до співробітництва в групі та команді, мобільність, уміння адаптуватися і визначати особисті цілі та виконувати різні ролі й функції в колективі, планувати, розробляти й реалізовувати соціальні проекти індивідуальних і колективних дій; уміння визначати й реалізовувати мету комунікації в залежності від

обставин; підтримувати взаємини; розв'язувати проблеми в різних життєвих ситуаціях.

Сформована соціальна компетентність школярів характеризує дитину як відкриту до суспільства особистість, що володіє навичками соціальної поведінки, готовністю до сприймання соціальної інформації, бажання пізнати оточуючий світ [17].

До чинників впливу на формування соціальної компетентності школярів ми відносимо: безпосередні чинники (вплив сім'ї (родини), вплив учителів/вихователів, вплив друзів) і опосередковані чинники (вплив політичної та економічної ситуації у країні, вплив релігійних поглядів, вплив медіа (засобів масового інформації і комунікації). Значний вплив на формування соціальної компетентності школярів мають засоби масової інформації і комунікації.

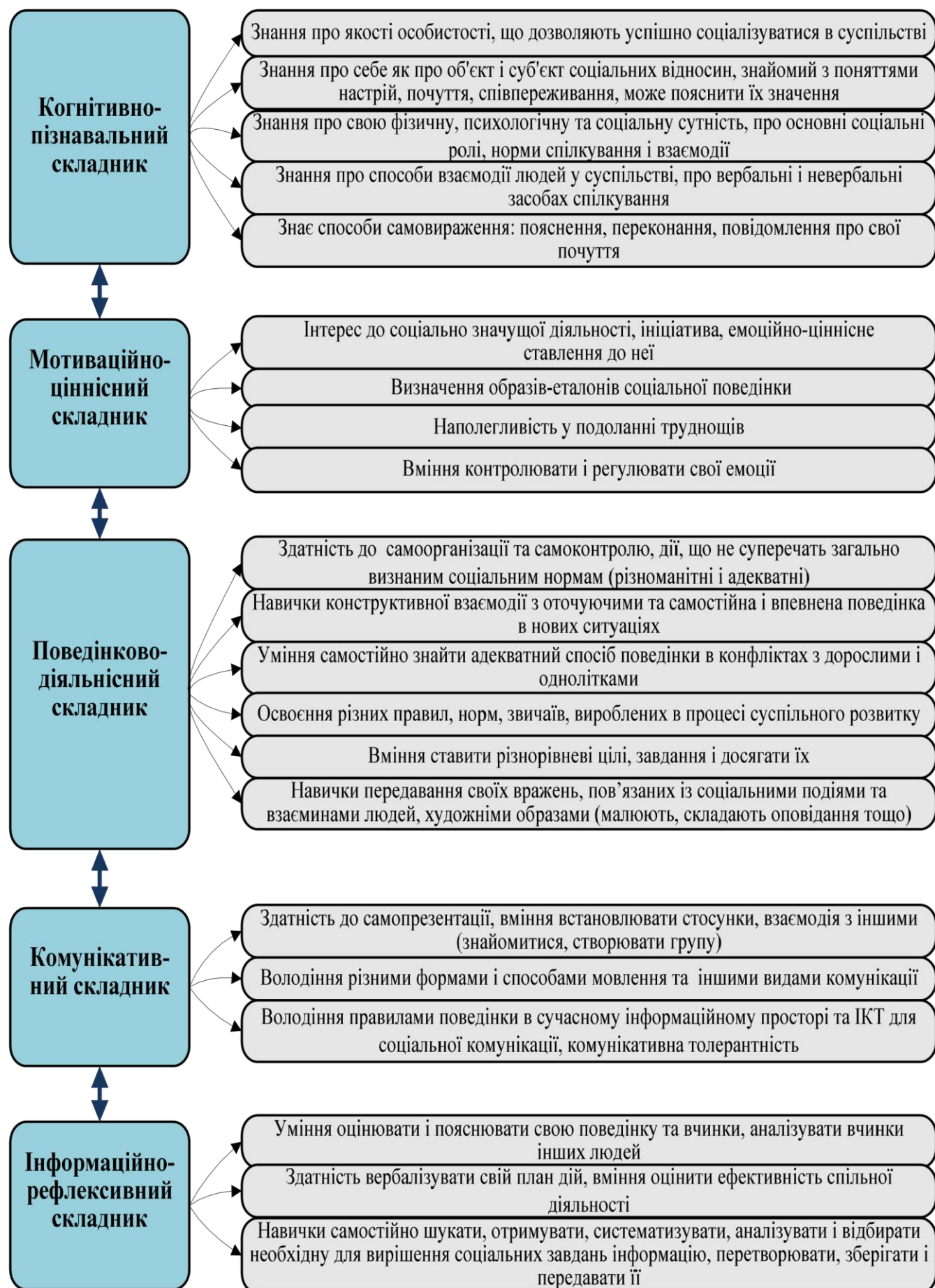
Чинники впливу на формування соціальної компетентності школярів

На підставі проаналізованої літератури було визначено 5 складників соціальної компетентності:

- ❖ когнітивно-пізнавальний;
- ❖ мотиваційно-ціннісний;
- ❖ поведінково-діяльнісний;
- ❖ комунікативний;
- ❖ інформаційно-рефлексивний.

Складники та показники соціальної компетентності школярів:

Отже, процес формування соціальної компетентності має передбачати таку організацію виховного процесу, яка спрямована на забезпечення всебічного розвитку і виховання соціально компетентної особистості, готової до конструктивної взаємодії і соціально значимої діяльності, що надалі сприятиме набуттю учнями досвіду успішної соціальної взаємодії як в навчальній діяльності, так і в суспільному житті [16].

1.3 Поняття громадянської компетентності школярів

Українському суспільству необхідне покоління громадян, які: приймають громадянські цінності та відповідальні рішення, в ситуації вибору мають розвинуте почуття відповідальності за долю країни. Найбільш точним визначенням якості, яку має формувати школа для цього, є **громадянська компетентність**.

В концепції громадянської освіти в Україні зазначено, що основою демократичного ладу є людина, спроможна розкрити його потенціал, для якої демократія є природним середовищем задоволення особистих та суспільних інтересів. Сучасна демократія вимагає від особи не лише політичної активності, а й усвідомлення нею власної ролі і значення в житті суспільства, а також дій у відповідності до власних переконань і цінностей.

Основні громадянські компетентності:

1) розуміння власної громадянської ідентичності, державної приналежності, національної, етнічної та культурної ідентичностей, повага до інших культур та етносів;

2) здатність плекати українські традиції та духовні цінності, володіти відповідними знаннями, вміннями та навичками, поділяти європейські цінності, спроможність реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства;

3) розуміння значення національної пам'яті, особливості її розвитку, впливу на суспільно-політичні процеси;

4) знання принципів демократії та здатність застосовувати їх у повсякденному житті; розуміння та сприйняття цінності прав та свобод людини, вміння відстоювати свої права та права інших;

5) розуміння та сприйняття принципів рівності та недискримінації, толерантності, соціальної справедливості, доброчесності, вміння втілювати їх у власні моделі поведінки, здатність попереджувати та вирішувати конфлікти;

6) знання та розуміння державного устрою, принципів і шляхів формування державної політики у всіх сферах суспільного життя на національному, регіональному та місцевому рівнях;

7) знання механізмів участі у суспільному, суспільно-політичному та державному житті та вміння їх застосовувати разом з прийняттям рішень на місцевому, регіональному і національному рівнях; відповідальне ставлення до своїх громадянських прав і обов'язків, пов'язаних з участю в суспільно-політичному житті;

8) здатність формувати та аргументовано відстоювати власну позицію, поважаючи відмінні думки/позиції, якщо вони не порушують прав та гідності інших осіб;

9) здатність критично аналізувати інформацію, розглядати питання з різних позицій, приймати обґрунтовані рішення;

10) здатність до соціальної комунікації, солідарних дій та вміння співпрацювати, формувати групи задля вирішення проблем спільнот різного рівня, зокрема шляхом волонтерської діяльності.

Громадянські компетентності є інструментом для розширення можливостей розвитку особистості в суспільстві, стимулювання її мотивації, автономії та відповідальності.

Складовими громадянської компетентності людини, які мають формуватись у школі є:

- громадянські знання, на основі яких формуються уявлення про форми і способи життя і реалізації потреб і інтересів особистості в політичному, правовому, економічному, соціальному та культурному просторі демократичної держави взагалі, та української зокрема;
- громадянські вміння та досвід участі в соціально-політичному житті суспільства і практичного застосування знань;
- громадянські чесноти – норми, установки, цінності й якості, притаманні громадянинові демократичного суспільства.

Мета громадянської освіти – сформувати особистість, якій притаманні демократична громадянська культура, усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її громадянською відповідальністю, готовність до компетентної участі в житті суспільства.

Завдання громадянської освіти:

1) формувати громадянську (державну), національну та культурну ідентичність; сприяти плеканню української мови, збереженню духовності та моральності українського народу;

2) формувати розуміння і повагу до прав та свобод людини, здатність їх захищати;

3) формувати та розвивати громадянську відповідальність за суспільно-політичні процеси, навички демократичної участі та управління державою;

4) формувати і розвивати критичне мислення та медіаграмотність вчити їх практичному застосуванню;

5) впроваджувати ідеї інклюзії та соціального включення;

6) формувати активну життєву позицію, здатність поширювати і застосовувати практики громадських ініціатив та волонтерства.

Громадянська компетентність передбачає дві сфери свого формування:

- *освітню*, що спрямовує діяльність учня на потреби майбутнього життя шляхом формування елементів компетентності громадянина засобами навчального процесу;

- *життєву*, що враховує впливи на учня сімейного виховання та соціуму, спонтанні та спрямовані процеси соціалізації особистості.

Майже кожен урок з історії України це урок виховання патріотизму і громадянськості.

Громадянська відповідальність передбачає ідентифікування себе як особистості й громадянина України. Наукові дослідження переконливо доводять, що дитина повинна перебувати під постійним впливом матеріальної й духовної культури свого народу.

Національна свідомість і самосвідомість - це досягнення людиною себе представником певного народу, носієм його культури, знавцем минулого і сучасного, діяльність якого спрямована у майбутнє.

Національне виховання також сприяє формуванню національного мислення, національного характеру і темпераменту, народної моралі й етики, народної естетики, народної правосвідомості, національної свідомості та самосвідомості.

Отже, формування національної самосвідомості в кожній людині здійснюється в тісному взаємозв'язку з формуванням інших громадських рис особистості, які є результатом національного виховання.

РОЗДІЛ II. КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

2.1 Технології розвитку критичного мислення на уроках історії

Щоб знайти гідне місце у світовій спільноті, наша держава потребує якісної освіти. Саме на якісну освіту сподіваються батьки, які хочуть бачити своїх дітей підготовленими до життя, саме до неї прагнуть діти, які мріють знайти своє місце в житті, бути освіченими та конкурентоспроможними.

Однією із технологій, що допомагає учню не тільки засвоїти повний обсяг знань, а й сприяє розвитку його особистісних якостей, є технологія формування та розвитку критичного мислення.

Поняття «критичне мислення» визначають різними способами. З одного боку, у побутовій мові «критичне» асоціюється з негативним ставленням до чогось. Таким чином, для багатьох критичне мислення передбачає суперечку, дискусію, конфлікт.

З іншого боку, в поняття «критичне мислення» вміщують «аналітичне мислення», «логічне мислення», «творче мислення» і так далі.

Хоча термін «критичне мислення» давно відомий з робіт психологів Ж. Піаже, Дж. Брунера, Л. Виготського, у професійній мові педагогів-практиків це поняття стало вживатися порівняно недавно. В Україні вперше проблема розвитку критичного мислення була піднята харківським дослідником О. Тягло (Логика критического мышления, 1996).

Сьогодні в наукових джерелах можна знайти різноманітні визначення. Д. Браус і Д. Вуд визначають критичне мислення як розумне рефлексивне мислення, сфокусоване на вирішенні того, у що вірити і що робити. Критичне мислення, на їхню думку, це пошук здорового глузду – як міркувати об'єктивно і діяти логічно з урахуванням як своєї точки зору, так й інших думок, уміння відмовитися від власних упереджень.

На думку Д. Клустера, визначення складається з п'яти пунктів:

- *Критичне мислення є мисленням самотійним.* Коли заняття будується на принципах критичного мислення, кожний формулює свої ідеї, оцінки і переконання незалежно від інших. Ніхто не може думати критично за нас, ми робимо це винятково самотійно. Отже, мислення стає критичним лише тоді, коли воно має індивідуальний характер. Учні повинні бути достатньо вольовими, щоб думати і самотійно вирішувати складні питання.

- *Інформація є відправним, але аж ніяк не кінцевим пунктом критичного мислення.* Знання створює мотивацію, без якої людина не може мислити критично. Щоб породити вагому думку, потрібно переробити гору "сировини" – фактів, ідей, текстів, теорій, даних тощо. У своїй пізнавальній діяльності учням й вчителям варто піддавати кожний новий факт критичному обмірковуванню. Саме завдяки критичному мисленню традиційний процес пізнання набуває індивідуальності, стає осмисленим, безупинним і продуктивним.

- *Критичне мислення починається з формулювання запитань і з'ясування проблем, які потрібно вирішити.* Отже, справжній

пізнавальний процес характеризується прагненням суб'єкта вирішувати проблеми і відповідати на запитання, що виникають з його власних інтересів і потреб.

- *Критичне мислення прагне до переконливої аргументації.*

Критично мисляча людина знаходить власний розв'язок проблеми і підкріплює це рішення розумними, обґрунтованими висновками. Вона також усвідомлює, що можливі й інші розв'язки цієї ж проблеми, і намагається довести, що обране нею рішення є найбільш логічним і раціональнішим за інші. Будь-яка аргументація містить у собі три основних елементи. Центром аргументації, головним її змістом є твердження (теза, основна ідея чи положення). Твердження підтримується висновками, а ті, у свою чергу, підкріплюється доказами. Як докази можуть використовуватися статистичні дані, цитати, особистий досвід і взагалі усе, що свідчить на користь аргументації і може бути визнане іншими учасниками обговорення. Критично мисляча людина, яка озброєна сильними аргументами, навіть здатна протистояти авторитетам, силі традиції і переконанням більшості. Такою особистістю практично неможливо маніпулювати.

- *Критичне мислення є мисленням соціальним.* Будь-яка думка перевіряється та відшліфовується, якщо її обговорюють з іншими. Коли ми сперечаємося, читаємо, обговорюємо, заперечуємо й обмінюємося думками з іншими людьми, ми уточнюємо і поглиблюємо свою власну позицію. Тому педагогам, що працюють у руслі критичного мислення, варто завжди використовувати на своїх заняттях усілякі різновиди парної і групової роботи, зокрема проведення дебатів і дискусій, а також різноманітні види письмової роботи учнів. Також вчителям

варто приділяти значну увагу виробленню якостей, необхідних для продуктивного обміну думками: терпимість, вміння слухати інших, відповідальність за власну точку зору. Таким чином, відбувається наближення навчального процесу до реального життя.

Отже, *критичне мислення* – це мислення вищого порядку, яке спирається на інформацію, усвідомлене сприйняття власної інтелектуальної діяльності та діяльності інших, яке сприяє розвитку такої особистісної риси, як креативність, і формує творче мислення, а отже, творчу особистість.

Для розвитку критичного мислення учнів на уроках історії необхідно створити сприятливе навчальне середовище. Учитель має заохочувати учнів вільно розмірковувати, робити припущення, встановлювати їхню очевидність або безглуздість. Коли діти відчують, що їхні думки цінують, тоді вони зможуть повністю включитися в навчальний процес.

Для того щоб учні могли скористатися своїми можливостями критичних мислителів, важливо, щоб вчитель розвивав у них низку важливих якостей, серед яких Д. Халперн виділяє:

1. *Готовність до планування.* Оскільки думки часто виникають хаотично, важливо упорядкувати їх, вирішити, у якій послідовності їх викласти. Упорядкованість думки – ознака впевненості.

2. *Гнучкість.* Якщо учень не готовий сприймати ідеї інших, він ніколи сам не зможе стати генератором ідей. Гнучкість дозволяє почекати з винесенням судження, поки учень не буде мати різноманітну інформацію.

3. *Наполегливість*. Часто, зіштовхуючись з важким завданням, учні вирішують відкласти його вирішення на невизначений час. Вчителю слід виробляти наполегливість у напруженні розумових сил, тоді учні обов'язково досягнуть значно ліпших результатів навчання.

4. *Готовність виправляти свої помилки*. Людина, що критично мислить, намагатиметься не виправдати свої неправильні рішення, а зробити правильні для себе висновки, скористатися помилкою для продовження навчання.

5. *Усвідомлення*. Це дуже важлива якість, що передбачає уміння спостерігати за собою в процесі розумової діяльності, відслідковувати перебіг міркувань.

6. *Пошук компромісних рішень*. Важливо, щоб ухвалені рішення могли сприйняти інші люди, інакше ці рішення так і залишаться на рівні висловлювань.

Отже, *критичне мислення* – це здатність ставити нові запитання, випрацьовувати різноманітні аргументи, приймати незалежні та продумані рішення.

Дослідницькі навички, що їх використовують у критичному мисленні:

- *Спостерігати* – бачити і помічати властивості об'єкта.
- *Описувати* – зазначати, як об'єкт виглядає.
- *Порівнювати* – встановлювати подібності й розбіжності між об'єктами; оцінювати що-небудь і порівнювати з іншими речами.
- *Визначати* – показувати чи доводити існування об'єкта; розпізнавати об'єкт як конкретну річ.

- *Асоціювати* – розумово установлювати зв'язок між об'єктами; з'єднувати об'єкти за принципом їхньої взаємодії.

- *Узагальнювати* – робити висновки на основі наявної інформації чи фактів.

- *Прогнозувати* – передбачати, що відбудеться в майбутньому; пророкувати що-небудь.

- *Застосовувати* – використовувати у відповідності; отримувати практичну користь від чого-небудь.

Критичне мислення на уроках історії починається з постановки запитань і з'ясування проблем, які потрібно вирішити. Фокусування на проблемах стимулює природну допитливість учнів і спонукає їх до критичного мислення. Збираючи дані, аналізуючи тексти, зіставляючи альтернативні точки зору і використовуючи можливості колективного обговорення, учні шукають і знаходять відповіді на запитання, що їх дійсно хвилюють.

Робота над завданнями переконає школярів у тому, що потрібно розуміти й сприймати іншу точку зору за наявності переконливих аргументів, тобто бути толерантними. Суперечності в оцінках історичних подій обов'язково спонукають їх самостійно аналізувати історичну ситуацію й робити висновки.

Отже, ***критичне мислення*** – це мислення усвідомлене, самостійне, рефлексивне, цілеспрямоване, обґрунтоване, контрольоване та самоорганізоване.

Навчальне середовище для розвитку критичного мислення школярів буде сприятливим лише тоді, коли вчителю вдасться забезпечити:

- 1) мотивацію (створення проблемної ситуації);
- 2) ознайомлення учнів з правилами критичного розмірковування;
- 3) систематичне розв'язування проблемних задач, що поступово ускладнюються;
- 4) регулярне створення для учнів ситуацій вибору;
- 5) діалог у процесі розв'язування ситуацій вибору;
- 6) поєднання методів контролю з наступною груповою та індивідуальною рефлексією;
- 7) демократичний стиль спілкування, який надає учню право на помилку, моделює ситуації виправлення помилок.

Критичне мислення сприяє взаємоповазі партнерів, порозумінню і продуктивній взаємодії між людьми; полегшує сприйняття різних "поглядів на світ"; дозволяє учням використовувати свої знання для наповнення змістом ситуацій з високим рівнем невизначеності, створювати базу для нових типів людської діяльності, протистояти інтелектуальному шахрайству.

Заняття, де учнів запрошують до активного навчання та критичного мислення, мають такі спільні риси:

- 1) Учителі й учні розподіляють між собою відповідальність за психологічний клімат на уроці.
- 2) Учителі моделюють процес мислення та підтримують учнів, коли вони розповідають про свої стратегії мислення.
- 3) Учням надається підтримка, але тільки в необхідній формі та в обсязі.
- 4) Навчальний простір побудовано таким чином, щоб зробити легкою та природною співпрацю та комунікацію учнів.

5) Існує атмосфера пошуку й відкритості.

Методична модель пізнавального процесу в контексті технології критичного мислення складається з трьох стадій:

1. Виклик (демонстрування учнями первинних знань, особистісного досвіду).
2. Осмислення (безпосередня робота з інформацією).
3. Роздуми (рефлексія).

Відповідно, урок, спрямований на розвиток критичного мислення складається із трьох етапів:

I – актуалізації

II – усвідомлення або етап побудови знань

III – рефлексія або консолідація

На фазі актуалізації відбувається кілька важливих пізнавальних операцій.

По-перше, учні активно пригадують те, що вони знають із теми.

По-друге, вони визначають рівень власних знань, до яких можна додати нові. Це є важливим, бо нові знання, можуть формуватись лише на основі того, що вже відоме та зрозуміле. Потрібно пробудити, викликати зацікавлення, схвилювати, спровокувати учнів думати про те, що вони знають.

Отже, актуалізація має на меті:

- актуалізувати («оживити») в пам'яті учнів уже наявні знання;
- неформальним шляхом оцінити те, що вони вже знають;
- встановити мету навчання;
- зосередити увагу учнів на темі.

Завдання вчителя на етапі актуалізації – сприяти створенню навчальної ситуації, коли учні відчують «інформаційну порожнечу», яку їм захочеться заповнити.

На II етапі уроку вчителю необхідно залучити учнів до процесу самостійно-пошукового здобуття нових знань.

На фазі побудови знань учень контактує з новою інформацією та ідеями. Цей контакт може мати форму читання, слухання розповіді або проведення експерименту. Це - фаза навчання, протягом якої учень самостійно підтримує свою зацікавленість у роботі. А учитель, зі свого боку, постійно відстежує перебіг думок школярів; вчить їх узагальнювати матеріал та робити висновки; забезпечує поєднання змісту вивченого з досвідом учнів; перевіряє рівень розуміння вивченого за допомогою запитань.

Ця фаза відбувається в основній частині уроку й має на меті:

- порівняти очікування учнів із тим, що вивчається;
- переглянути очікування та висловити нові;
- відстежити процеси мислення (перебіг думок учнів);
- зробити висновки й узагальнення матеріалу;
- поєднати зміст уроку з особистим досвідом учнів;
- поставити запитання до вивченого на уроці матеріалу.

Фаза консолідації – це заключний етап уроку, на якому проходить творче і критичне перетворення нових знань у власні переконання.

На цій стадії уроку учні намагаються висловити думки своїми словами, вільно аргументують, обмінюються своїми ідеями, ставлять додаткові запитання.

Фаза має на меті:

- узагальнити основні ідеї;
- обмінятися думками;
- виявити особисте ставлення;
- апробувати ці ідеї;
- оцінити, як відбувається процес навчання;
- поставити додаткові запитання.

Цю модель «актуалізація – побудова знань – консолідація» можна зобразити як різні фази життєвого циклу пшениці.

- **Фаза актуалізації (виклик)** - зерно саджають у родючий ґрунт. Успіх уроку залежить не тільки від цього «зерна»: необхідно спиратися на ті знання, які вже є в учнів, подібно до того, як зерно має використати поживні речовини у ґрунті.

- Після того як зроблено необхідну підготовчу роботу, учитель переходить до **фази побудови знань** – зерно пускає коріння та проростає.

- Урок завершується **фазою консолідації**. Пшениця починає колоситись, у колосі містяться зерна численних майбутніх рослин. Так і урок може призвести до багатьох нових видів діяльності.

Методи та прийоми навчання до кожного етапу уроку

Етап актуалізації	Етап побудови знань	Етап консолідації
Структурований огляд	Читання в парах. Узагальнення в парах	Твір-п'ятихвилинка (п'ятихвилинне есе)
Знаємо – Хочемо дізнатися – Дізналися	Читання з маркуванням	Павутинка дискусії

Семантична карта	Щоденник подвійних записів Сенкан	РОФТ: роль, отримувач, формат, тема
Що? – Отже, що? – Що далі?	Запитання до автора	Дебати
Мозковий штурм	«Таблиця ПМЦ» (Плюс – Мінус – Цікаво)	Діаграма Ейлера-Венна
	«Шість капелюхів»	Кубування
	Фішбоун («Риб'ячий кістяк»)	Переплутані логічні ланцюги

Метод «Знаємо – Хочемо дізнатися – Дізналися»

Цю техніку слід застосовувати під час роботи зі знайомими темами. Важливість її в тому, що вона охоплює всі етапи уроку.

Алгоритм діяльності

1. Учитель повідомляє учням тему для вивчення.
2. Учні об'єднуються в пари та протягом 4-5 хвилин обговорюють одне з одним усе, що знають про тему.
3. Учитель надає слово кожній парі та з її слів заповнює першу графу таблиці.
4. Учитель пропонує учням разом шукати відповіді на запитання другої колонки.
5. Учні читають підручник чи інше джерело або слухають розповідь вчителя і під його керівництвом шукають відповіді на це запитання. Наприкінці уроку (на фазі консолідації) заповнюють третю колонку таблиці.

Про що дізналися?	Що знаємо?	Про що хочемо дізнатися?

Метод «Семантична карта» або «Асоціативний кущ»

Складання схематичного зображення, яке містить важливе поняття теми, яку вивчають.

Семантична карта поняття «Перун»

Хто він?

Перун

Як до нього ставились слов'яни?

- Слов'янський бог грози, блискавки і грому.
- Покровитель воїнів, охоронник від нечистої сили.
- Найголовніший Бог серед язичницьких богів

- Поважали як засновника морального закону і першого захисника правди.
- Шанували за те, що він повернув Землі родючість, Сонце і дощ; захищав від нечистої сили

Метод «Читання тексту з маркуванням»

Це читання тексту (підручника чи історичного документу) з метою знайти певну інформацію і позначити на полях кожний тип інформації спеціальними позначками.

Алгоритм діяльності

1. Учителю визначити, яку інформацію учні повинні знайти у підручнику.
2. Кожному типу інформації запропонувати певний символ і ці символи вписати на дошці:
«✓» – відомо;
«–» – суперечить моїм знанням;
«+» – цікаве, несподіване;
«?» – незрозуміле.
3. Запропонувати учням прочитати текст і промаркувати його (на полях олівцем зробити необхідні позначки).
4. Провести обговорення результатів читання.

Метод «Читання в парах / Узагальнення в парах»

Цей метод розрахований на читання тексту в парах і є особливо ефективним, коли текст складний для розуміння або перевантажений фактичним матеріалом.

Метод дає можливість вчителю: залучити учнів до уважного читання тексту⁴ впливати на правильне розуміння тексту та корегувати помилки; допомагати у формулювання запитань.

Метод дає можливість учням: уважно і вдумливо читати текст, зосереджуватись на його змісті; розвивати вміння стисло формулювати

(узагальнювати) своїми словами власні думки щодо розуміння тексту; працювати з партнером, спільно відповідати за результати навчання.

Алгоритм діяльності

1. Учитель розбиває текст на короткі частини, об'єднує учнів у пари і надає чіткі пояснення, що вони мають зробити.
2. Кожен член пари виконує дві ролі: доповідача і респондента. Доповідач уважно читає вголос абзац та узагальнює його зміст, тобто стисло своїми словами розповідає основну ідею.
3. Респондент слухає доповідача і ставить йому два запитання, які прояснюють щось у тексті. Потім, опрацьовуючи другий абзац, вони повинні помінятися ролями.

Метод «Читаємо й запитуємо»

Метод передбачає читання тексту в парах та формулювання запитань до ключових понять тексту.

Метод дає можливість вчителю: опрацювати програмові поняття; організувати та корегувати самостійну роботу учнів з текстом.

Метод дає можливість учням: навчитися самостійно працювати з друкованим джерелом інформації; знаходити ключові поняття; формулювати запитання⁴ працювати з партнером.

Алгоритм діяльності

1. Об'єднати учнів в пари та організувати читання тексту по абзацах.
2. Після цього учні мають обговорити, які ключові поняття слід виписати і виписують їх.

3. Перший учень формулює запитання, використовуючи поняття, що вписані.
4. Другий учень відповідає на запитання.
5. Якщо перший учень погоджується з відповіддю, вони записують запитання і відповідь на аркуші паперу.
6. Потім вони міняються ролями. Процес повторюється, доки текст не буде прочитаний.
7. Організувати обговорення написаних ключових понять, запитань і відповідей у загальному колі. Якщо треба, вчитель може скоригувати обговорення.
8. У процесі самостійної роботи учнів учитель ходить по класу й уважно слухає, що запитують і що відповідають учні.

Метод «Щоденник подвійних записів»

Метод передбачає уважне самостійне читання тексту з нотатками.

Метод дає можливість вчителю: формувати толерантне ставлення та повагу до думок і життєвого досвіду учнів; створювати умови для підвищення їхньої самооцінки.

Метод дає можливість учням: розвивати критичне мислення, здатність до рефлексії, бажання і вміння давати власні оцінки подіям, історичним особам; письмово висловлювати свої думки, враження та почуття, пов'язувати власний життєвий досвід зі шкільним матеріалом.

Алгоритм діяльності

Учитель дає інструкції учням:

1. Провести вертикальну лінію на аркуші паперу або скласти таблицю з двох колонок.

2. Під час читання ліворуч (у лівій колонці) записати, яка подія або особа їх вразила, а праворуч – написати коментар до цього (що саме їх вразило? Які думки викликало? Які запитання виникли?)
3. Дати учням час для читання і занотовування.
4. Запропонувати школярам поділитися своїми коментарями.
5. Після цього можна звернутися до класу із запитанням: «У кого є саме ці записи?» «У кого інші?»

Метод «Кластери»

Це спосіб графічної організації матеріалу, що дозволяє зробити наочними ті розумові процеси, які відбуваються при зануренні в ту або іншу тему. Кластер є відбиттям нелінійної форми мислення. Іноді такий спосіб називають «наочним мозковим штурмом».

Метод дає можливість вчителю: спонукати учнів до активної пізнавальної діяльності в процесі навчання; ставити запитання, які змушують учнів критично мислити й зосереджуватися на значенні тієї інформації, яку вони сприймають.

Метод дає можливість учням: у процесі навчання мислити критично, ставити запитання; вміння давати власні оцінки подіям, історичним особам; бути активними.

Алгоритм діяльності

1. Учитель посередині чистого аркуша (класної дошки) пише ключове слово або пропозицію, що є «серцем» ідеї, теми.
2. Навколо «накидати» слова або пропозиції, що виражають ідеї, факти, образи, що підходять для даної теми. (Модель «планети і її супутники»)

3. У міру запису, слова, що з'явилися, з'єднуються прямими лініями із ключовим поняттям. У кожного з «супутників» у свою чергу теж з'являються «супутники», устанавлюються нові логічні зв'язки.

У підсумку виходить структура, що графічно відображає наші міркування, визначає інформаційне поле даній темі.

Метод «Таблиця ПМЦ» (Плюс – Мінус – Цікаво)

Читання з власною оцінкою інформації

Метод дає можливість учителю: створювати умови для формування в учнів навичок критичного мислення, вміння осмислювати, оцінювати та диференціювати навчальну інформацію.

Метод дає можливість учням: розвивати вміння «привласнювати» нові знання; формувати власне ставлення до матеріалу.

Алгоритм діяльності

1. Учитель пропонує учням скласти таблицю:

«П+» Позитивний характер	«М – » Негативний характер	«Ц» Цікаво

2. Учитель дає школярам завдання під час читання тексту заповнювати таблицю (робити у відповідних колонках лаконічні записи щодо характеру інформації: позитивна, негативна, цікава).

Метод «Шість капелюхів»

Засновник методу – британський психолог, доктор медичних наук Едвард де Боно. В основі – ідея паралельного мислення (конструктивного мислення), за якого різні точки зору і підходи не стикаються, а співіснують.

Метод шести капелюхів – це простий і практичний спосіб розділення процесу мислення на шість різних режимів, кожен з яких представлений метафоричним капелюхом певного кольору.

Метод дає можливість учителю: вчити учителю оперувати різними аспектами свого мислення по черзі, потім зібрати ці аспекти разом і дістати уявлення про «повно кольорове мислення».

Метод дає можливість учням: сприймати розумову працю як захопливий засіб управління своїм мисленням; усвідомити значимість усіх компонентів роботи над завданням (емоцій, фактів, критики, нових ідей)

Алгоритм діяльності

1. Учитель обирає для читання та осмислення за методом «шість капелюхів» певний друкований текст і пропонує учням прочитати його.
2. Учитель об'єднує учнів у п'ять груп за різними режимами мислення («білі капелюхи», «жовті капелюхи», «чорні капелюхи», «червоні капелюхи», «зелені капелюхи»).
3. Педагог інструктує кожну групу та дає їй завдання.

Приклад використання методу «Шість капелюхів»

Тема «Утворення Русі-України. Перші київські князі»

Історія України 7 клас

Уривок з «Повісті минулих літ»

В літо 946. Ольга із сином своїм Святославом зібрала багато хоробрих воїнів і пішла на деревлянську землю. І вийшли древляни супроти неї. І коли зійшлись обидва війська, кинув списа Святослав на древлян. Спис пролетів між вухами коня і впав коневі у ноги, бо Святослав був ще дитиною. І сказав Свенельд, воєвода батька його: «Князь уже почав. Ударимо ж, дружино, за князем!» І перемогли древлян. Древляни ж побігли і зачинилися у своїх містах.

Ольга ж ринулася із сином до міста Іскоростеня, бо жителі його убили її мужа, і стала із сином своїм коло міста, а древляни замкнулися в стінах і хоробро билися із міста, бо вони знали, що самі убили князя і на що себе прирекли. І стояла Ольга все літо і не могла взяти місто. І замислили так: послала у місто із словами: «До чого хочете досидітися? Всі міста ваші здалися мені і присяглися платити данину. І вже засівають свої ниви і землі. А ви хочете вмерти з голоду, відмовляючись платити данину?»

Древляни ж відповіли: «Ми б раді платити данину, але ж ти хочеш мстити за мужа свого». Сказала їм Ольга: «Я мстила вже за образу мужа свого, коли ви приходили до Києва, вперше і вдруге, а в третій раз, коли справляла поминки. Більше не хочу мстити. Хочу тільки взяти з вас невелику данину і, помирившись з вами, піти геть». Древляни ж спитали: «Що ти хочеш від нас? Ми б раді тобі дати меду і дорогих шкур». Вона ж промовила: «Нема тепер у вас ні меду, ні шкур дорогих,

а тому прошу у вас небагато: дайте мені від двору по три голуби і по три горобці. Ви ж бо стомилися в облозі, і я не хочу накладати на вас тяжкі данини, як мій чоловік, а тому-то й прошу у вас мало». Древліани, зрадівши, зібрали з кожного двору по три голуби і по три горобці і послали до Ольги з поклоном. Ольга ж сказала їм: «От ви вже й покорилися мені і моєму дитяті. Ідіть у місто, а я завтра відступлю від нього і піду собі геть». Древліани з радістю вступили і своє місто і звістили всім людям, і дуже зраділи люди у місті.

Ольга ж роздала воїнам — кому голуба, кому горобців — і звеліла до кожного голуба і горобця прив'язати сухий трут, і загорнути його в маленькі хусточки, і ниткою приторочити до кожної птиці. І, коли стало смеркатися, наказала Ольга своїм воїнам випустити голубів і горобців. Голуби ж і горобці полетіли у свої гнізда: голуби у голуб'ятники, а горобці — під стріхи. І тоді спалахнуло все — де були голуб'ятники, де кліті, де вежі, і не було двору, де б не горіло, і не можна було гасити, бо все одразу зайнялося вогнем. І побігли люди з міста, і звеліла Ольга своїм воїнам хапати їх. Так вона взяла місто і спалила його, а старійшин іскоростенських забрала в полон, а інших людей убила, а третіх віддала в рабство, а решту залишила, щоб платили данину. І наклала на них данину тяжку: платити для Києва і для Вишгорода, бо Вишгород був Ольжине місто.

Інструктування учнів та формулювання завдань

1-ша група «Білі капелюхи»

Ви перебуваєте в режимі «білого капелюха». А це значить, що вас мають зацікавити лише факти. Прочитайте запропонований текст та запишіть у зошит конкретні факти, про які ви дізналися з нього.

2-га група «Жовті капелюхи»

Жовтий колір – це символічне відображення оптимізму. Отримавши жовтий капелюх, ви маєте сконцентрувати увагу на позитивних моментах у запропонованій інформації.

Прочитайте уривок із «Повісті минулих літ» та випишіть у зошит лише позитивну інформацію з цього тексту.

3-тя група «Чорні капелюхи»

Ви отримали чорний капелюх. А це значить, що ви маєте критично поглянути на події, описані в запропонованому тексті.

Прочитайте уривок із «Повісті минулих літ», знайдіть у ньому інформацію, яку ви вважаєте негативною. Запишіть її у зошити.

4-та група «Червоні капелюхи»

Червоний колір: почуття та інтуїція. Отримавши червоного капелюха, ви маєте можливість висловити свої почуття, емоції та інтуїтивні здогади щодо питання, яке обговорюється, не вдаючись у пояснення про те, чому це так, хто винен і що робити далі.

5-та група «Зелені капелюхи»

Зелений колір – це колір креативності, колір альтернативних рішень, нових можливостей та ідей. Отримавши зелений капелюх, ви маєте прочитати текст та зробити і записати в зошити висновки про те,

які нові ідеї та можливості стали наслідком тих подій, що описані в історичному джерелі.

Увесь клас «Сині капелюхи»

У нас залишився синій капелюх. Я пропоную «приміряти» його усім, оскільки синій колір відповідає за організацію розумових процесів. Тому він нам допоможе узагальнити результати наших розумових зусиль. Висловіться, будь ласка, наскільки комфортно вам було оперувати певним аспектом мислення під час читання запропонованого тексту.

Метод «Взаємне навчання»

Цей метод передбачає читання тексту в групах й виконання кожним її членом ролі вчителя, який керує процесом читання.

Метод дає можливість учителю: організувати самостійну групову роботу школярів; формувати в учнів навички розуміння тексту й застосування отриманих знань.

Метод дає можливість учням: навчаючи інших, навчатися самому; використовувати свої навички читання, знаходження головних ідей у тексті та взаємозв'язку між ними; формулювати запитання; відповідати на запитання своїх партнерів по роботі; організовувати роботу групи.

Алгоритм діяльності

1. Об'єднати учнів у групи по чотири особи та ретельно пояснити, що вони по черзі будуть виконувати роль учителя, який

повинен: прочитати один або два абзаци тексту; стисло підсумувати основні ідеї; поставити запитання до прочитаного.

2. Пояснити, що було не зрозуміло (відповісти на можливі запитання).

3. Зробити припущення, про що йтиметься в наступному абзаци.

Спочатку вчитель демонструє, як відбуватиметься робота на першому абзаци. Після демонстрації слід провести обговорення, чи всі зрозуміли, що відбувалося.

Далі групи працюють самостійно, але після кожного етапу слід дати можливість одній з груп презентувати свою роботу і прокоментувати її.

Після того, як усі етапи прокоментовані, учні можуть працювати самостійно.

Метод «Павутинка дискусії»

Це метод організації і залучення школярів до дискусії. Взаємодія під час цього виду діяльності відбувається в парах і в групах із чотирьох учнів.

Метод дає можливість учителю: організувати дискусію на підсумковому етапі уроку роботу, закріпити основні поняття, які були введені на уроці.

Метод дає можливість учням: застосувати свої знання, критично осмислити певне поняття, висловити власну думку, подискутувати.

Алгоритм діяльності

1. Учителеві необхідно підготувати продумане бінарне запитання – це таке запитання, на яке можна дати дві відповіді, тобто або «так», або «ні», підкріпивши свою відповідь аргументами.

Наприклад, під час вивчення теми «Київська Русь за часів княгині Ольги та князя Святослава» як бінарне запитання для обговорення можна взяти таке: Чи правильну політику завойовницьких воєн обрав Святослав?»

2. Учитель просить пари учнів підготувати таблицю «Павутинка дискусії». Цим парам учнів дається 4-5 хвилин, щоб продумати та записати в таблиці «Павутинка дискусії» по два-три аргументи на підтримку обох сторін у дискусії. Вони перераховують ці аргументи.

3. Кожна пара учнів об'єднується з іншою парою. Вони розглядають ті аргументи, які дали на підтримку обох сторін з цього запитання, і роблять доповнення до своїх списків.

4. Чотири учні обговорюють це питання, поки не дійдуть якогось висновку. Тобто у своїй четвірці учні досягають згоди стосовно певної позиції з цього запитання та записують у таблиці «Павутинка дискусії».

5. Учитель викликає кілька четвірок і просить їх стисло повідомити свою позицію й аргументи на її підтримку.

Приклад використання методу «Павутинка дискусії»

Чи сприяла зміцненню Київської держави політика завойовницьких воєн Святослава?

Так, я вважаю, що політика завойовницьких воєн Святослава сприяла зміцненню Київської держави	Ні, я вважаю, що політика завойовницьких воєн Святослава не сприяла зміцненню Київської держави
Святослав завдяки завойовницьких	Постійна відсутність князя

війнам значно розширив кордони Київської Русі та поповнив її скарбницю	Святослава в Києві робила столицю держави беззахисною перед набігами печенігів
Святослав зупинив спустошливі набіги хозар на Київську Русь	Розгром Святославом хозар відкрив кочовим племенам Азії шлях на Київську державу
Святослав зміцнив авторитет Київської Русі як сильної воєнної держави	Святослав мало дбав про внутрішній лад своєї держави, недостатньо піклувався про її культурний розвиток

Метод «Діаграма Ейлера-Венна»

Під час використання цього методу малюють два чи більше кола, які частково накладають одне на одне таким чином, що утворюється спільний простір. Вільний простір використовують для запису ознак відмінності, а спільний – для запису ознак, що характерні для всіх об'єктів.

Алгоритм діяльності

1. Пояснити учням, що являє собою діаграма. Це два чи більше кола, які частково накладають одне на одне таким чином, що утворюється спільний простір. Частина діаграми, обмежена лише лівим колом, її використовують для запису ознак, характерних лише для першого поняття. Частина, обмежена правим колом, потрібна для опису ознак другого поняття. Перетин кіл потрібний для запису спільних властивостей.

2. Встановити ознаки об'єктів, що мають бути класифіковані; порівняти між собою об'єкти за спільними і спеціальними ознаками.

3. Учні будують діаграму й записують спільні ознаки в спільній частині діаграми, розбіжності в ліву та праву частини.

Метод «Піраміда роздумів»

На фазі консолідації для того, щоб узагальнити основні ідеї, обмінятися думками чи виявити особисте ставлення учня до проблеми, я використовую прийом «Піраміда роздумів».

Метод дає можливість учителеві: організувати ефективну індивідуальну роботу дітей на етапі консолідації знань; оцінити понятійний багаж учнів; вчити школярів синтезувати складну інформацію.

Метод дає можливість учням: розвивати структуроване мислення (аналіз, синтез, оцінювання).

Алгоритм діяльності

1. Учитель пропонує учням узагальнити знання про якесь історичне поняття (історична особа, подія, явище).

2. Учні за моїм проханням на дошці або в зошитах записують перший рядок, виражений одним словом, зазвичай іменником; другий рядок учні будують із двох слів; третій – із трьох; четвертий – чотирьох (але тут формулюють відношення учня до даної теми). У п'ятому рядку – останнє слово, яке учні пишуть на емоційно-образному рівні теми, воно є «скарбом» - висновком, заритим під «пірамідою».

Метод «П'ятихвилинне есе»

Есе – це письмовий твір, вільне, особисте трактування певної теми.

Метод передбачає написання протягом п'яти хвилин своїх вражень щодо теми уроку. Учні мають писати швидко й не відриваючи руки від паперу, так би мовити «міркуючи вголос». Вони повинні бути повністю зосереджені на тому, що пишуть, а не на тому, як вони це пишуть, тобто можуть припускатися граматичних та пунктуаційних помилок.

Метод дає можливість учителю: визначити, як учні засвоїли тему, що залишилося незрозумілими; скорегувати свою подальшу роботу над темою; визначити, на якому рівні учні засвоїли матеріал; оцінити ефективність свого уроку.

Метод дає можливість учням: краще зрозуміти свої думки і почуття щодо теми уроку; навчитися викладати думки стисло; визначати, які запитання залишилися без відповіді; підбивати підсумки праці; визначати, чи досягли вони мети, яку ставили на початку уроку.

Алгоритм діяльності

1. Наприкінці уроку вчитель пропонує учням протягом п'яти хвилин записати всі свої думки щодо ключового поняття теми (нового поняття, поняття, яке сподобалось або не сподобалось). Учні можуть записати, яке запитання залишилось для них без відповіді, що виявилось найскладнішим.

2. Учитель може запропонувати кільком учням прочитати те, що вони написали.

3. Учитель може зібрати есе і використати їх під час планування наступного уроку.

4. Можна почати наступний урок посиланнями на ці есе, сказавши:

«На попередньому уроці залишилось незрозумілим...» Таким чином, ми демонструємо повагу до думок учнів. Вони не будуть боятися чогось не зрозуміти.

Цей метод кращий, ніж усне опитування, оскільки дає змогу визначити рівень засвоєння теми кожним учнем.

Метод «Сенкан»

Метод «Сенкан» передбачає використання «білого вірша», у якому об'єднано інформацію, написання невеличкого слогану з п'яти рядків.

Метод дає можливість учителю: організувати роботу учнів для підбиття підсумків уроку; закріпити основні поняття, які були введені на уроці.

Метод дає можливість учням: чітко визначитися з ключовими поняттями, головними ідеями уроку; сформулювати свої думки цікавим

способом; проявити свої творчі здібності; синтезувати знання, які отримали на уроці.

Алгоритм діяльності

1. Наприкінці уроку для закріплення теми запропонувати учням створити сенкан.

2. Надати чіткі інструкції щодо складання сенкану:

- Перший рядок містить одне слово – іменник (назви поняття);
- У другому рядку подано опис, що містить вже два слова прикметників;

- Третій рядок визначає характерні дії і має три слова – дієслова;

- У четвертому рядку формулюють фразу чотирьох слів, що показує ставлення автора до теми;

- П'ятий рядок містить одне слово – синонім до теми, у якому відображено суть чи сформульовано висновок.

Приклад використання методу «Сенкан»

Володимир

Прогресивний, наполегливий

Хрестив, реформував, зміцнював

Дбав про розвиток Київської Русі

Великий

Метод «РОФТ» (роль, отримувач, формат, тема)

РОФТ – це письмова діяльність, яку зазвичай використовують на уроці на стадії консолідації.

Під час такої діяльності фокус змінюється: замість навчального штучно складеного письмового завдання учням пропонують природну автентичну ситуацію – завдання, у якому учні мають на увазі конкретну мету написання, іншу, ніж коли вони пишуть для вчителя чи класу.

Метод дає можливість учителеві: залучити школярів до виконання завдання, яке потребує вияву творчості, нестандартного підходу; допомагає організувати підсумковий етап уроку цікаво для школярів.

Метод дає можливість учням: розвивати критичне та творче мислення; оригінально узагальнити своє бачення й розуміння певних історичних осіб і явищ.

Алгоритм діяльності

1. Учням дають ролі, які пов'язані зі змістом уроку (історична особа, явище природи, якийсь живий чи неживий персонаж літопису або фольклорного чи історичного твору). Учні можуть писати індивідуально, у парах чи малих групах. Коли учні визначать і розроблять зміст своїх ролей, вони мають описати: особистість (хто я і який я), ставлення (що я відчуваю, у що вірю, про що піклуюсь), інформацію (що ще мені потрібно дізнатися про себе в новій ролі).

2. Учні обирають отримувача для свого повідомлення.

3. Учні обирають форму, яка відповідає їхній ролі, отримувачеві й темі.

4. Школярі пишуть розгорнуте повідомлення на зазначену тему в обраній формі (лист, повідомлення, наказ, повеління).

5. Учні повинні мати можливість «оприлюднити» ці повідомлення шляхом читання, оголошення, обговорення в малій групі,

вивішування на дошці оголошень, публікації у класній газеті, журналі, відправлення листа.

Приклад використання методу «РОФТ» на уроці з вивчення теми «Володимир Великий»

Роль (хто пише)	Отримувач, аудиторія (хто отримує)	Формат (у якій формі)	Тема (про що це)
Володимир	Візантійський імператор Василь II	Лист	«Так буде і з вашим Константинополем!»
Ярослав	Володимир	Послання	«Відмовляюся платити тобі данину!»
Володимир	Намісники південних земель Київської Русі	Наказ	«Збудуйте систему укріплень уздовж рік Трубіж, Суда, Стугна!»
Володимир	Майстри	Наказ	«Викарбуйте золоті монети за моїм зразком!»
Володимир	Дружинники	Повеління	«Поскидайте ідолів!»
« Невірні люди »	Володимир	Плач	«Для чого знеславлюєш наших богів?»

Отже, вчитель, використовуючи методи розвитку критичного мислення має забезпечувати комплекс умов:

- створювати проблемні ситуації у процесі навчання;
- пропонувати проблемні задачі;
- регулярно створювати ситуації вибору;

- організовувати діалог у процесі розв'язування проблемних задач;
- передбачати письмове викладення розмірковувань учнів з подальшою рефлексією;

- й нарешті, надавати учневі право на помилку та моделювати ситуації виправлення помилок.

Узагальнення досліджень науковців із зазначеної проблеми дозволяє визначити основні уміння учнів, які можуть характеризувати розвинене критичне мислення, а саме:

- Проявляти допитливість
- Використовувати дослідницькі методи
- Ставити перед собою питання і здійснювати планомірний

пошук відповідей

- Розкривати причини і наслідки фактів
- Сумніватися в загальноприйнятих істинах
- Формулювати власну точку зору і відстоювати її
- Дослухатися до аргументів опонента та логічно їх

осмислювати.

Готуючись до кожного уроку, учитель повинен прагнути зробити процес навчання багатоаспектним: виробити в учнів вміння аналізувати, узагальнювати навчальний матеріал, висловлювати власні судження і переконливо їх аргументувати; аналізувати історичну інформацію. Адже діалоговий характер методик сприяє активізації роботи всіх учнів, дає дітям впевненість в своїй силі, поштовх до оволодіння нового матеріалу. Уроки, де значна увага приділяється розвитку критичного мислення це – творчі, цікаві уроки, де кожен учень – головний актор, і тільки від його дій залежить подальший хід уроку. Завдяки

використанню технології розвитку критичного мислення ми виховуємо «гармонійно розвинену особистість», яка зможе самостійно вирішувати проблеми і шукати та знаходити життєву істину. Адже, «не тільки сама істина дає впевненість, але й пошук її» (Б. Паскаль).

2.2 Формування критичного мислення за допомогою медіаосвіти

Сьогодні, коли Україна є учасником як реальної так і інформаційної війни, важливо зрозуміти, що навички роботи з різними джерелами, вміння відбирати, засвоювати, обробляти, видозмінювати повідомлення потрібні всім, а дітям у першу чергу. Бо якщо в дорослих є певний життєвий досвід, то діти його не мають. Не завжди цими вміння володіють і батьки. Тому саме школа має закласти основи медіаграмотності особистості.

Реагуючи на виклики сучасного світу, нова українська школа «передбачає критичне застосування (ІКТ) для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією, в публічному просторі та приватному спілкуванні. Це передбачає інформаційну медіаграмотність, навички безпеки в Інтернеті, розуміння етики роботи з інформацією» [12]. Формування навичок медіаграмотності має стати невід'ємною частиною освітнього процесу. Лише тоді з'явиться можливість на практиці застосовувати вміння аналізувати медіа за різними критеріями, розрізняти якісні і неякісні повідомлення. Поступово учні навчатися самі створювати медіатексти.

В Україні медіаосвіта системно почала розвиватися тільки в останні роки, понятійний апарат лише формується. Проблеми

медіаосвіти, досліджено й опубліковано українськими науковцями: Д. Бачинським, Н. Череповською, В. Івановим, Г. Онковичем, Л. Найдьоною, Б. Потятинником.

Визначну роль у дослідженні актуальних питань медіаосвіти та медіаграмотності відіграли праці зарубіжних вчених. Зокрема, модель та методи медіаосвіти вивчали у своїх працях такі науковці, як Р. Хоббс, Е. Харт, Л. Мастерман, Д. Бекінгем, О. Федоров; питання формування медіакомпетентності у педагогів розкриті у працях Л. Найдьонової, І. Доніна, І. Фатєєва; значення медіаосвіти у становленні особистості досліджували А. Литвин, І. Задорожна, О. Федоров; проблеми впровадження медіаосвіти в освітній процес опрацьовували В. Різун, М. Скиба.

Люди, що володіють навичками медійної та інформаційної грамотності, можуть:

- розуміти вплив медіа та форми подання інформації в них;
- ухвалювати поінформовані та незалежні рішення;
- отримувати нову інформацію про навколишній світ;
- формувати почуття спільності;
- підтримувати публічний дискурс;
- продовжувати навчання протягом усього життя;
- створювати інформацію;
- мислити критично;
- використовувати медіа для самовираження і творчості;
- використовувати медіа, дотримуючись засад безпеки та відповідальності;

- брати участь у житті демократичного суспільства та глобальної інформаційної мережі.

Нова редакція Концепції впровадження медіаосвіти в Україні, яка прийнята в 2016 році трактує медіаосвіту, як «частину освітнього процесу, спрямовану на формування в суспільстві медіакультури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою мас-медіа, включаючи як традиційні (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітні (комп'ютерно опосередковане спілкування, інтернет, мобільна телефонія) медіа з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій»[9].

Форми і способи вираження медіа постійно розвиваються, отже навички медійної грамотності також повинні безперервно удосконалюватися.

Досягнення високих результатів потребує нових підходів, заміни стереотипного мислення на критичне. Адже медіаосвіта якраз і виступає засобом розвитку критичного мислення, при якому особлива увага приділяється вмінню сформулювати самостійні твердження або думки та їх ґрунтовній аргументації. До основних характеристик критичного мислення відносять:

- ✓ самостійність та індивідуальність;
- ✓ поінформованість як відправний пункт;
- ✓ прагнення до переконливої аргументації.

Цей складний процес має певні етапи:

- ✓ ознайомлення з початковою інформацією;
- ✓ сприйняття інформації з різних джерел;
- ✓ аналіз різних поглядів;

- ✓ вироблення власного погляду;
- ✓ добір аргументів на підтримку обраної позиції;
- ✓ ухвалення остаточного рішення.

У публікаціях немає єдиної і чіткої класифікації медіатекстів. В її основу автори закладають наступні параметри: спосіб створення медіатексту, жанр і його форма; канали поширення. Ознаками медіатекстів є: прагнення здійснити вплив на інших людей, їх переконання, громадську думку, а значить його масовість, тобто розрахованість на велику кількість людей і медійність – розміщення в медіа. Ознакою медіатексту є також інтегративність, що виражається в поєднанні в одному продукті різних семіотичних кодів. Так Сергій Піддубний розділяє медіатексти за характером передачі та відтворення інформації на:

- *усні* (промови, виступи, казки, перекази, міфи);
- *графічні* (хроніки, літописи, статті, епістолярна та мемуарна спадщини, архіви);
- *аудіальні* (голосові, радіоповідомлення, пісні);
- *візуальні* (картини, плакати, скульптури);
- *динамічні* (вистави, фільми, спогади);
- *археологічні»* [4,200].

Отже, інтегруючи медіаосвіту в освітній процес ми працюємо з медіатекстами. Це поняття в широкому розумінні означає будь-яку інформацію, яка розміщена в медіа. Не існує єдиної класифікації медіатекстів. Ми користуємось спрощеною класифікацією і будемо поділяти їх на візуальні, аудіовізуальні й аудіовізуальні.

Предмету історія в процесі медіаосвіти належить особлива роль, оскільки завдяки вивченню відбувається становлення активної громадянської позиції, формується національна свідомість. Змістова лінія «Інформаційне середовище» у шкільному курсі історії включає складові медіаосвіти: «зростання учня як людини, яка сприймає і розуміє навколишнє інформаційне середовище, здатна його критично аналізувати, а також діяти в ньому відповідно до своїх цілей і усталеної в суспільстві комунікативної етики» [8]. Навчальна програма з історії передбачає вміння «використовувати цифрові технології для пошуку потрібної історичної та соціальної інформації, її нагромадження, перевірки і впорядкування; створювати вербальні й візуальні (графіки, діаграми, фільми) тексти, мультимедійні презентації та поширювати їх; виявляти маніпуляції інформацією соціального та історичного змісту під час аналізу повідомлень електронних медіа; виявляти джерела й авторів інформації, робити коректні посилання» [8]. Важливо розуміти, як реалізувати завдання медіаосвіти на практиці. Найбільш ефективно це можна робити працюючи з візуальними і аудіовізуальними медіапродуктами, бо учні з цікавістю сприймають кольорові зображення, дивляться відео, працюють в мережі інтернет.

Для аналізу медіатекстів різного виду існують схеми, які з успіхом можна використати на уроках з будь-якого предмету, в тому числі й на уроках історії.

Схема аналізу відео

1. Хто автор цього відео?
2. Йдеться про справжній немонтований запис, чи були внесені до нього технічні зміни (була додана музика, ефекти, відеомонтаж)?
3. Це документальний чи художній фільм?
4. Коли, де і за яких умов здійснено цей запис?
5. На яку аудиторію зорієнтований цей запис? Він призначений для широкого загалу чи для обмеженої групи людей? Чому ви так вважаєте?
6. З якою метою автор створив або публікує відео? У чому полягає задум автора? У чому полягає головна ідея чи послання відео?
7. Кому це відео йде на користь та кому шкодить?
8. Які почуття викликало у вас це відео? Як на вас вплинуло?
9. Чи допоміг вам цей фільм краще зрозуміти події чи навпаки викликав протиріччя в сприйнятті та оцінці події чи явища?

Схема аналізу пісні

1. Як, на вашу думку, виникла ця пісня:
 - а) За бажанням автора (які його думки і враження надихнули на створення?);
 - б) За соціальним замовленням (які суспільні потреби викликали до життя пісню?);
 - в) За політичним замовленням (держави, партії, політичного руху, інше) (з якою метою?)
2. Підтвердіть свою думку аргументами (текстом пісні, ритмом музики і т.д.)

Схема аналізу плакатів

- 1.Визначити подію, якій присвячений плакат.
- 2.Визначити, за чиїм замовленням він був виготовлений і для якої аудиторії.
- 3.Проаналізувати персонажі і символи плаката.
- 4.Звернути увагу, які фігури, об'єкти винесені на передній план і що віднесено на задній план.
- 5.Проаналізувати, які фігури і об'єкти зображені великими і маленькими і чому?
- 6.Сформулювати повідомлення, яке плакат був покликаний донести до своєї аудиторії.

Схема аналізу карикатури

- 1.Опишіть образи, персонажів.
2. Якій події і якому часові вона присвячена?
3. Чи впізнаєте ви персонажів?
4. Визначте, які символи використовував художник? Чому він до них звернувся?
5. Яке ставлення до персонажів — позитивне чи негативне — висловлює карикатура?
6. Які ідеї та політична позиція автора? Як би ви їх визначили?
7. Що ви знаєте з інших джерелах про події, яким присвячена карикатура? Як ваше знання взаємопов'язане з тим, що ви дізналися завдяки карикатурі?
8. В якій країні, на вашу думку, могла бути надрукована ця карикатура?

Схема аналізу фотографій

Просто і точно опишіть, що ви бачите. На цій стадії не прагніть будувати припущення про те, що ви бачите.

1. Опишіть осіб, зображених на фотографії, а також їхні дії і/чи об'єкти, показані на знімку.
2. Як згруповані люди і/чи об'єкти?
3. Опишіть, що ви бачите на задньому плані, на передньому плані, у центрі, з лівої і правої сторони фотографії.
4. Що, на вашу думку, відбувається на цій фотографії?
5. Хто ці люди? Чим вони займаються? Які це об'єкти?
6. Приблизно вкажіть, коли, на вашу думку, був зроблений знімок (рік? період? подія?)
7. Чи міститься у фотографії текстова інформація: плакати, реклама, підписи?
8. Це природна фотографія, чи для неї спеціально позували перед фотокамерою?
9. Чому саме в цьому місці і саме в цей час з'явилася людина з фотоапаратом?
10. На які питання фотографія не може відповісти? Яка інформація відсутня?
11. Чи допомогли при виконанні вправи ваші знання з історії.

Алгоритм аналізу обкладинки журналу

1. Визначте, який вид медіатексту ви бачите.
2. Що зображено і чому саме це?

3. Які прийоми (технічні, змістові) застосовано? Чому саме їх? (Яке зображення? Як опрацьовано? Що прибрано? Що посилено?)
4. Чи знаєте ви щось про людей чи події, які бачите, з інших джерел інформації? Що саме?
5. Оцініть медіатекст на основі аргументів. (це медіатекст, який можна оцінити як корисний /некорисний / шкідливий, тому що 1)...., 2)...., 3) ...).
6. Сформулюйте особисте ставлення до цього медіатексту.(Ця інформація сааме для мене є корисною-некорисною, цікавою-нецікавою, шкідливою; особисто мені вона дає/не дає ...)

Застосування таких пам'яток значно спростить роботу вчителю, який починає працювати в напрямку інтеграції медіаосвіти в навчальний процес. Хоча лише схемами аналізу обмежуватися не варто.

Найчастіше для роботи, в якості медіа текстів, на уроках історії використовуються ілюстрації. Прийоми роботи з ними можна розділити на традиційні: *підібрати/проаналізувати зображення (карикатуру, плакат, фотографії) до певної теми та описати його за схемою.*

Це можуть бути підготовлені вчителем або підібрані учнями колекції. Використовуючи ілюстративний матеріал, можна *проводити практичні роботи з аналізу історичних подій і різного висвітлення цих подій в агітаційній продукції*, наприклад, позиції учасників різних сторін будь-якого конфлікту. Доречно буде організувати *пошук зайвих зображень*, коли пропонується ряд візуальних джерел з теми і декілька зображень, що не відповідають заданій темі. Виконуючи цю вправу варто навчити учнів користуватися *пошуком зображень у google*, що розширить їх уміння з критичного відбору необхідної інформації в

мережі інтернет. Цікавою формою роботи є *уроки-фотоальбоми*, коли кожна подія, яка вивчається з історії певної країни, знаходить відображення у фотографіях. Робота з такими джерелами олюднює історію, робить її близькою учням.

Варто спонукати старшокласників робити *авторські фото*. Щоб поєднати таке цікаве заняття з вивченням суспільствознавчих дисциплін, запропонуйте сфотографувати пам'ятні місця нашої країни, коли учні подорожують на канікулах. Можна зробити також портрети відомих людей вашого міста/села. Ці фотографії легко завантажити у Вікісховище, і робота школярів стане в нагоді вікіпедистам для створення статей, а може і самі учні спробують писати тексти до енциклопедії.

Зовсім новим і цікавим завданням може стати використання готових або створення *інтернет мемів* на історичні теми.

Також цікавим візуальним медіатекстом сьогодні можуть стати *QR-коди*, які дозволяють привнести в урок інтригу, несподіванку.

Додавання зображень можна з успіхом застосовувати і для створення *ментальних карт*, які самі по собі є візуальним джерелом інформації. Оформляти їх можна як на аркушах паперу так і в спеціальних програмах. Ці схеми, які ще називають «карти знань», допомагають систематизувати інформацію, подати її у вигляді опорного конспекту.

Перегляд відео файлів - одне з найбільш бажаних занять для школярів. Завдання з використанням такого виду медіатекстів можна зробити ще більш цікавими і корисними, коли прибрати звук та запропонувати озвучити «німе» кіно. Бажано створювати текст,

«примірявши» різні позиції, як то: політичних противників або представників різних історичних епох. Наприклад, документальні кадри про УПА озвучити для телепередачі на канадському та радянському телебаченні 80-их років ХХ століття. Або, уявивши себе звукорежисерами, одні й ті ж документальні кадри озвучити для показу на телебаченні в різні історичні періоди.

Заслуговує на увагу і прийом «*Стоп-кадр*», який з успіхом можна використовувати переглядаючи фрагменти художніх фільмів на історичну тематику. Учням буде цікаво, знаючи хід історичних подій, спрогнозувати сюжет художньої стрічки. Завершити таку роботу можна порівнянням опису події в підручнику, тексті художнього твору і екранізації. Це дасть можливість учням зрозуміти, що сценарист відтворює історичні події відповідно до авторського задуму. Роботу можна продовжити, запропонувавши учням написати текст власного короткого сценарію до художнього чи документального фільму.

Звертаючись до прийомів роботи з *аудіофайлами*: музикою і піснями, можна запропонувати учням інсценізувати історичну пісню. Цю вправу дуже люблять учні 5-7 класів. Старшокласники, які більш обізнані з інформаційними технологіями, легко можуть створити відеоряд до музичного твору (вправа «кліпмейкери»).

Найбільшу зацікавленість учні проявляють працюючи з *візуальними і аудіовізуальними* медіатекстами. До них належать: ілюстрації в ЗМІ, плакати, карикатури, рекламна продукція, фотографії, голосові, музичні повідомлення, відео, репортажі, новинні сюжети, телепередачі і інше. Вчитель має спонукати учнів до роботи з цими джерелами інформації. Вивчення шкільного предмету в такий спосіб

дозволяє учням сприймати історичні події не як однозначний процес, який зафіксовано у шкільному підручнику, не як набір сухих фактів і дат, а як живий олюднений процес. Діти розуміють, що події та історичні факти можна по різному трактувати та осмислювати. Учні вчаться відрізняти факти від думок. Сприймаючи інформацію, школярі розуміють, що інформація транслюється завжди в чийсь інтересах, і це, на наш погляд, не дозволить просто переписати історію, як це часто відбувалося в минулому. Таким чином формуються вміння цілеспрямованого пошуку, засвоєння, переробки й практичного застосування медіаінформації.

Отже, медіакомпетентність і критичне мислення сприяє тому, щоб школярі використовували найкращі знання медіакультури та могли протистояти медіаманіпуляціям, творчо використовувати медіаконтент, а також свідомо брати участь у суспільному житті.

ВИСНОВКИ

Предмет історії дає унікальну можливість формувати соціальну та громадянську компетентності, мотивуючи учнів до вивчення складного і багатогранного історичного процесу.

Соціально компетентна особистість зможе визначати власне місце в житті суспільства, проектувати стратегії свого життя відповідно до соціальних норм і правил, урахувувати інтереси та потреби різних соціальних груп, індивідумів, здатна адекватно оцінювати навколишню дійсність на основі повноти знань, продуктивно співпрацювати з різними партнерами у групі, команді, виконувати різні ролі та функції в колективі, брати на себе відповідальність за прийняті рішення та їх виконання.

Сучасна шкільна освіта зорієнтована на формування громадянських компетентностей, нових підходів до навчання, адже успішне виховання громадянина вимагає не лише знань та критичного розуміння себе та світу, а й отримання особистого досвіду участі у громадському житті, у взаємодії з іншими на засадах поваги та рівності, відповідальності за спільну справу, мирного вирішення конфліктів.

Кожна шкільна дисципліна покликана формувати громадянина. Тому, що громадянин - це знаюча і вмюча людина. Особливе значення у вирішенні цих завдань вирішують суспільні дисципліни. Школа – організація не тільки навчання, а й всього життя дитини. Не підготовка до життя, а саме життя. Все, що відбувається в процесі навчання і виховання, - це повноцінне життя учня. Школа допомагає підростаючому поколінню усвідомити цінність життя, гідного людини, виробити свою життєву стратегію, свій життєвий проект.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Баханов К.О. Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі. – Запоріжжя, 2000. – 159 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й виправлене. Рівне, 2011. 552 с.
3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Навч. Посібник. – К., 2004. – 352 с.
4. Енциклопедія освіти. Акад. пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. – Київ, 2008. 1040 с.
5. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Автор-укладач Н.П. Наволокова. – Харків, 2011. – 176 с.
6. Збірник статей четвертої науково-методичної конференції: Практична медіаграмотність міжнародний досвід та українські перспективи. – Київ. : Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2016. – 504 с.
7. Історія України. Всесвітня історія. 5–9 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів.
URL:<https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalnaserednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>
8. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція).URL:
http://ms.detector.media/mediaprosvita/mediaosvita/kontseptsiya_vprovadzhennya_med_iaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya/
9. Любіченко Л. В. Створення сприятливого середовища для розвитку критичного мислення на уроках історії // Історія та правознавство. – 2014.- № 25-26, с. 2-7
10. Наволокова Н. П. Технологія розвитку критичного мислення // Педагогічна майстерність. – 2014. - с. 28-30

11. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainskashkola-compressed.pdf>
12. Пометун О. І. Методика розвитку критичного мислення на уроках історії// Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. – 2012. – №2.
13. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібник. – К., 2004. – 192 с.
14. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / Т. Ф. Алексеєнко [та ін.] ; за ред. І. Д. Зверєвої. – Київ, 2008. 336 с.
15. Тадаєва А. В. Соціально-педагогічний супровід соціалізації молодших школярів в сучасному інформаційному просторі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 – соціальна педагогіка / Харківська державна академія культури. Харків, 2016. 258 с.
16. Тараненко І. Г. Розвиток життєвої компетентності та соціальної інтеграції : досвід європейських проблем. Кроки до компетентності та інтеграції у суспільство. За ред. І. Єрмакова. Київ, 2000. С. 37-40.
17. Терно С. О. Критичне мислення – сучасний вимір суспільствознавчої освіти – Запоріжжя, 2009. – 268 с.
18. Технології розвитку критичного мислення учнів / Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д.: Науково-методичний посібник для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів. К.: Видавництво «Плеяди», 2006. – 220 с
19. Тягло О. В. Критичне мислення: Навчальний посібник. – Х.: Основа, 2008. – 189 с.
20. Шарко В.Д. Сучасний урок: технологічний аспект. Посібник для вчителів і студентів. – К.: СПД Богданова А.М., 2007

ДОДАТКИ

Історія України 7 клас

Тема: Узагальнення знань з теми: «Галицько-Волинська держава»

Мета:

- повторити, підсумувати, узагальнити, систематизувати, доповнити вивчений матеріал;
- перевірити та оцінити знання учнів;
- розвивати логічне мислення, зорову та слухову пам'ять, цікавість до предмету, вміння виділяти головне з великого обсягу інформації;
- виховувати шанобливе ставлення до історичної спадщини нашої держави, повагу до історії своєї країни, гордість за неї, за її народ;
- виховувати толерантне ставлення один до одного та почуття поваги до минулого свого і інших народів;
- розвиток життєтворчості особистості учнів через формування загальних і предметних компетентностей на уроках історії.

Тип уроку: узагальнення й систематизації знань учнів.

Обладнання: підручники з історії України (7 клас), карта, атласи з історії України (7 клас), набір плакатів з історії України, комп'ютер, мультимедійний проектор, презентація та мультимедійне ігрове поле (програма «Power Point»), кольорові стікери.

<i>Етапи уроку</i>	<i>Методи, прийоми</i>	<i>Вміння та навички учнів</i>
<i>I Організаційний момент. Визначення очікуваних результатів</i>	Привітання, перевірка присутності та готовності учнів, ознайомлення з висловами відомих людей про історію, про уроки історії	Організаційні вміння (зосередженість), цікавість.

<p>II. Актуалізація знань.</p> <p>Підготовка учнів: повідомлення теми, визначення завдань</p>	<p>Оголошення теми уроку та завдань</p> <p>Проблемне завдання «Мозковий штурм»</p> <p>Легенда - загадка</p>	<p>Цілеспрямованість об'єктивне оцінювання</p>
<p>III. Повторення і узагальнення вивченого матеріалу, засвоєння нових знань</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Словникова робота 2. Метод – «Коло ідей» 3. Метод «Картографія» 4. Гра «Картинна галерея» з використанням мультимедійного робочого поля. 5. Вправа «Правильно - неправильно» 6. Метод «Прес» 7. Перегляд відеосюжету з документального фільму «Таємниця однієї перемоги» Документальний фільм. Автор сценарію та режисер Тарас Каляндрук. Львів 2013р. 8. Презентація «Вулиця Данила Галицького у місті Луцьку» 9. Коментована презентація Буліка Романа «Моя прабабуся подарувала ікону Холмської Божої Матері Луцькому музею» 	<p>Розвиток предметних (особливо просторових) компетентностей, умінь швидко застосовувати набуті знання</p>

IV. Систематизація знань	Тестування з використанням програми «Power Point»	Розвиток комунікативних здібностей, об'єктивного оцінювання своїх знань та системності в отриманих знаннях
V. Підбиття підсумків. Рефлексія.	Визначення уроків минулого, Метод «Філософський діалог»	Формування життєтворчості учнів
VI. Інформація про домашнє завдання	Скласти хронологічну задачу. Підготувати повідомлення про правління у м. Луцьку князя Любарта Гедиміновича (за бажанням).	

I. Організаційний момент.

Вчитель. Епіграфом до уроку візьмемо слова Миколи Михайловича Амосова – відомого українського лікаря, ученого, академіка Національної академії наук України, громадського діяча. У 2008 році він був визнаний другим після Ярослава Мудрого великим українцем за результатами опитування громадської думки «Великі українці». Микола Амосов говорив: «Історія - наші корені. Без них не можливе життя сьогодні і в майбутньому».

Сьогодні у нас - підсумково - узагальнюючий урок.

З назви уроку можемо визначити його мету.

Мета уроку:

- підсумувати, узагальнити, систематизувати, доповнити вивчений матеріал;

- оцінити знання учнів з вивченої теми;

- розвивати логічне мислення, зорову та слухову пам'ять, цікавість до предмету, вміння виділяти головне з великого обсягу інформації;

- виховувати шанобливе ставлення до історичної спадщини нашої держави, повагу до історії своєї країни, гордість за неї, за її народ;

- розвиток життєтворчості особистості учнів через формування предметних компетентностей на уроках історії.

Проблемне завдання:

- Визначити уроки української історії ХІІІст. для історії українців ХХІ ст..

- Визначити уроки з уроку.

Російський історик ХІХст. Василь Крючевський попереджував суспільство, про те, що історія карає за незнання уроків

Уроки української історії ХІІІст. для історії українців ХХІ ст.:

1) Галицько – Волинська держава – перша українська держава;

2) єдність народу - необхідна умова незалежності держави;

3) шукати союзників, але покладатись а свої сили, не варто довіряти обіцянкам ворога;

4) необхідність могутнього війська для захисту незалежності держави;

5) одна особа може зробити дуже багато для народу, держави;

6) влада повинна дослуховуватись до народу, залучатись підтримкою народу;

7) слід берегти культурні святині, берегти пам'ять про відомих українців.

II. Актуалізація опорних знань учнів:

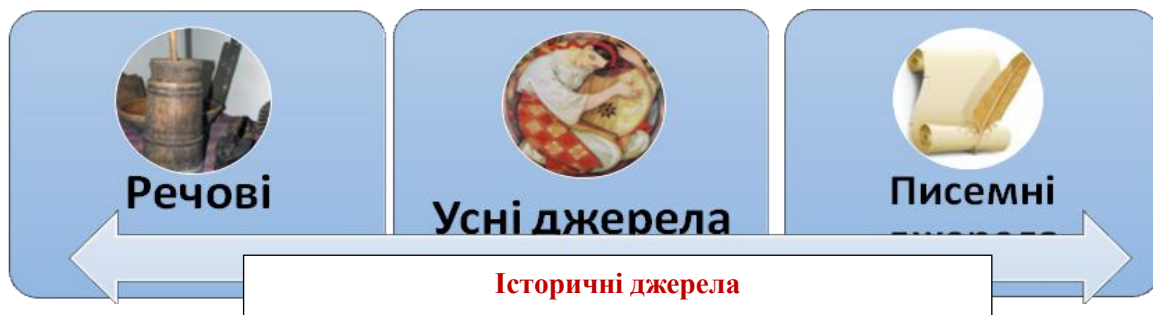
Вправа «Мозковий штурм». Кожен ряд учнів пригадує по 1 типу історичних джерел, які дають можливість дослідити історію України XIII ст.:

- писемні джерела (« Повість минулих літ», « Іпатіївський літопис», «Галицько – Волинський літопис», спогади купців, мандрівників, політиків того часу);

- речові джерела (одяг, предмети побуту, зброя, ікони, архітектурні споруди тощо);

- усні джерела (казки, н –д, про Кирила Кожум'яку; билини, н –д, про Василя Ігнатовича та про Батия; народні пісні, легенди).

Учень розповідає легенду про татар – зілля.

III. Основна частина уроку.

1. Прийшов час записати тему уроку у зошити. Ключове слово теми уроку в нас - закодоване. Прошу допомогти (держава).

Закодоване слово

'''

Б= В

Записуємо тему: Узагальнення за темою «Галицько – Волинська держава».

Пригадайте, як можна пояснити термін «Держава». (Держава — політичне утворення з визначеною територією, економікою і політичною владою).

Зверніть увагу, як звучить основна думка нашого уроку в атласі на ст. 18 – 19. Галицько – Волинська держава – безпосередня спадкоємиця традицій Київської держави. Це значить, що князівство мало всі ознаки держави.

2. Давайте перевіримо, чи мало це князівство ознаки держави ? (Кордони, територія, господарство, незалежна внутрішня і зовнішня політика, столиця, мова, закони, органи влади, релігія). Пригадайте, якою, полі етнічною, чи моноетнічною була Галицько – Волинська держава. (Моноетнічною). Який висновок – урок можемо визначити з цієї тези **(1 урок. Галицько – Волинська держава – це перша українська держава)**

Метод – «Коло ідей». Учні визначають основні ознаки держави.

Держава - політичне утворення з визначеною територією, економікою, культурою, політичною владою

Символіка: прапор, герб

Мова: староукраїнська

Релігія: християнство

Валюта: гривня

Столиця:

Володимир - Волинський,

Галич, Львів

Територія: 330 тис. кв. км.

Військо: дружина

Сусідні держави

Форма правління: монархія

Правителі:

Перший – Роман Мстиславич,

Останній - Любарт Гедимінович

Незалежна зовнішня політика

(міжнародні зв'язки)

Незалежна внутрішня політика

(економічні, культурні зв'язки)

Учитель. Мабуть, доцільно вказати час існування і місце розташування Галицько – Волинської держави. (Існувала у 1199р. – 1340р. на території західної і центральної України).

Сучасна Україна має давню історію, яка вибудувалась на вікових державних традиціях.

3. Робота з картою. Метод «Картографія». Блок запитань (атлас, ст.19). Користуємось легендою карти.

Отже, Галицько – Волинська держава у період найвищого розквіту займала велику територію.

Назвіть князівства, які входили у склад Гал.- Вол. держави за князювання Романа Мстиславича. (Галицьке, Волинське, Київське).

Порівняти її з площею сучасної України. (Випереджувальне завдання).

Влада Галицько-Волинських князів поширювалась на території площею 320—330 тис. кв. км. Сьогодні загальна площа України становить **603 628** км². Значить, територія Галицько – Волинської

держави займала близько половини території сучасної України. Слід зауважити, що це була територія з найбільшою густотою заселення.

Галицько – Волинська держав мала площу, яка приблизно дорівнює площам таких країн, як Фінляндія, Польща, Італія, або, вдвічі більша, ніж сучасні Латвія, Литва, Естонія разом взяті.

- Назвіть і покажіть на карті територію по обох берегах річки Горинь, яка з середини XII століття належала виключно до Волинського князівства (Погорина).

- Історико-географічна область Русі, розташована на захід від середини Бугу, називається сьогодні часто Холмщина. Як названа ця територія в атласі і чому саме така її назва? (Забужжя).

- Як називалась Північна частина Волинського князівства? У складі якої держави вона перебуває сьогодні? (Чорна Русь, входить до складу Білорусії).

Самостійна Галицько – Волинська держава проводила незалежну внутрішню і зовнішню політику. Навіть основні заняття жителів держави (землеробство, скотарство, ремесла, торгівля, промисли).

Однак, щоб населення могло працювати, необхідний мир, тобто, укладені договори з сусідніми державами.

Кордони і сусіди. Покажіть і назвіть, з якими державами межували галицько - волинські землі.

- З якими державами галицько – волинські князі уклали договори?

- Які міста були столицями у Галицько - Волинській державі? (Володимир – Волинський, Галич, Холм, Львів).

- Покажіть їх на карті.

- Чим відрізняються карти Галицько – Волинської держави XII ст. і XIII ст.? (ведуться війни).

- Чому саме у XIII ст. посилюються напади на Русь з боку ворогів? (Розпад Русі).

Який урок з минулого для сучасної України можемо визначити? (Єдність народу - необхідна умова незалежності держави);

- Назвіть ворогів, які нападали на Галицько – Волинську державу з заходу, покажіть на карті напрями походів.

- Назвіть ворогів, які нападали на Галицько – Волинську державу з півночі, покажіть на карті напрями походів.

- Який ворог почав напади на русичів зі сходу у 1223р.?

- Де відбулась перша сутичка монгольських і русько-половецьких військ?

- Назвіть імена монгольського хана та його полководців, які здійснювали набіги на руські землі (Чингісхан, Батий, Куремса, Бурундай)

- Як називалась держава м-т, держава кочівницького типу, що існувала між 1240–1502 роками у степах Східної Європи, Центральної Азії та Західного Сибіру (Золота Орда).

- Чи входила територія Галицько – Волинської держави у склад Золотої Орди? (Ні).

- По території яких західноєвропейських держав пройшло м-т військо?

- Чому війська ординців не пішли вглиб Європи?

- Чи шукали русичі допомоги у сусідніх держав?

- Чи отримали русичі допомогу від європейських країн? Чому?

Визначте 3-4 уроки з цих історичних подій. (Необхідність пошуку союзників, зміцнення власного війська).

4. Метод «Картинна галерея» з використанням програми «Power Point»

Володимир-Іван Василькович

1) «Книжник, філософ» сам переписував книги (Володимир Василькович)

2) Переніс столицю князівства до Львова(Лев Данилович на фоні Львова)

Юрій I Львович

3)Прийняв королівський титул, зробив столицею місто Володимир - Волинський, створив окрему Галицьку церковну митрополію (Юрій I Львович)

Андрій II Юрійович

Лев II Юрійович

4) Правили спільно, загинули у війні з Ордою (Андрій і Лев)

5)Останній Галицько – Волинський князь, отруєний боярами у Володимирі – Волинському (Юрій II Болеслав)

6) Любарт Гедимінович, який утвердився на Волині у 1340р.

7) Роман Мстиславич, літописець називав його «самодержавцем всія Русі».

8) Данило Галицький. Про нього писав літописець: «Він був князем добрим, хоробрим і мудрим, який спорудив городи многі, і церкви поставив, й оздобив їх різноманітними прикрасами і братолюбством він світився був із братом своїм».

9) Василько Романович, після смерті у 1264р. Данила Романовича фактично правив усією Галицько-Волинською державою.

-Яких найвідоміших правителів цієї держави ми можете визначити? (Роман Мстиславич і Данило Галицький).

Порахуйте, хто правителів правив найкоротший термін (Роман Мстиславич). Чи вірне твердження: « Якими діями ввійшов цей князь в історію ?

-Як ви вважаєте, чи відіграли названі вами особи велику роль в минулому, чи роль однієї особи в історії країни є незначною? Який урок з минулого можемо визначити? (Урок: одна особа може зробити дуже багато для народу, держави).

5. Вправа «Лише слово». На дошці прикріпити портрет Роман Мстиславича і назви його справ. Завдання, визначити ознаки, які не пов'язані з князем Романом Мстиславичем: З династії Рюриковичів; Тісний союз із Візантією та Угорщиною; Зв'язки з Римським Папою Інокентієм III; Перемагав неспокійних сусідів — половців і литовські племена; Ідучи через Польщу, потрапив у засідку і загинув; Вершиною його успіхів було приєднання Київського князівства; З літопису: « одолів усі поганські народи мудрістю розуму, дотримуючись заповідей Божих. Адже він кидався на поганих, як той лев,сердитий же був, як тарись, переходив на землю їх, як той орел, а хоробрий був, як тур»; Створив Галицько – Волинську державу; «Не погнітивши бджіл, не їстимеш меду»; Залишив по собі «Повчання дітям»; Отримав королівський титул.

6. Вправа «Хронограф». Коли учні мого 11 –А класу навчались у 7 класі, ми їздили на екскурсію в невелике містечко Волинської області. У центрі селища у 1997р. поставили красивий пам'ятник князю Роману Мстиславичу. Запитання: Колись містечко називалось Романів.

Можливо, хтось бував у цьому містечку і знає його сучасну назву? (Колки). У містечку Колки Волинської області, Маневицького району у 1997 році у центрі був відкритий пам'ятник засновнику містечка. Запитання: Спробуйте здогадатись, хто ж такий – засновник м. Колки і яку річницю святкували місцяни (В честь 800-річчя Колок відкрито пам'ятник Роману Мстиславичу — засновнику містечка). Порахуйте, в якому ж році засноване це містечко? (У 1197р.). Яка подія відбулась раніше і на скільки: утворення Галицько – Волинської держави, чи заснування містечка Колки?

Перед появою назви «Колки» містечко називалося «Романів» на честь князя Романа Мстиславича.

7. Характеристика Данила Романовича. Метод «Прес».

Хто ж такий Данило Романович?

Данило Галицький- король Галицько – Волинської держави, який правив у 1238 – 1264рр. він - мудрий державний діяч, досвідчений дипломат, воєначальник.

Перегляд фільму, виконання завдань до нього. **Визначення кращого проекту методом «Прес»- завдання по рядах.**

Пояснення до методу «Прес»

Метод «Прес» використовують, коли виникають суперечливі питання і вам потрібно чітко аргументувати певну думку з проблеми, що

обговорюється, та переконати інших у вашій правоті. Метод дасть вам можливість навчитися формулювати й висловлювати власну думку з дискусійного питання аргументовано, у чіткій і стислій формі, а також впливати на думку ваших співрозмовників.

Метод «Прес» має такі структурні етапи:

1. Позиція

Висловіть свою думку, поясніть, у чому полягає ваша точка зору.

Почніть так: «Я вважаю, що...».

2. Обґрунтування

Поясніть, чому ви так вважаєте, на чому ґрунтуються докази на підтримку вашої позиції. Почніть зі слів: «Оскільки...», «так як...».

3. Приклад

Наведіть факти, дані, будь-яку інформацію, що аргументують, доводять, підсилюють вашу позицію, демонструють вашу правоту.

4. Висновки

Узагальніть свою думку, зробіть висновок, ще раз переконливо й чітко висловіть власну позицію. Почніть так: «Отже (тому), я вважаю...».

У різних ситуаціях навчання або життя за потреби відстояти свою позицію, переконати інших намагайтеся дотримуватися структури методу «Прес». Використовуючи ці фрази, ви повинні висловити свою думку. На обговорення в групі вам дається до 3 хв. Обговорення (виступ) — до 1 хв

-Тези для обґрунтування:

1) Талановитий полководець – здобув багато перемог над ворогами

2) Видатний дипломат – за важких умов зберіг цілісність Галицько-

Волинської держави

3) Державний діяч – вивів свою державу на міжнародний рівень

8. Перегляд фрагменту документального фільму(з 19.00 до 28. 56 хвилин).

Про діяльність Д.Галицького.

<p>1.Про взяття якого міста Данилом Галицьким розповідає фільм? (Місто Дорогичин) Чому місто було важливим для Данила? (Центр адміністративний, торговий)</p> <p>2.Проти яких ворогів билось військо князя? (Битва була проти хрестоносців)</p> <p>3. Скільки рицарів охороняло місто? (Місто охороняло 150-200, ще в околиці міста 1000 воїнів – на околиці)</p> <p>4. В якому році відбувся бій? (Бій відбувся у 1238р.)</p> <p>5.Які засоби військового мистецтва використав князь Данило, щоб перемогти ворога? (Несподіванка, блискавичний похід, неправдиві чутки, що йде до Берестя, на ятвягів; військова операція під прикриттям, таємність)</p> <p>6. Звідки історики дізнались про хід битви? (З «Галицько -Волинського літопису)</p>	<p>1.Як поставились городяни до Данила Галицького? (Допомагали йому)</p> <p>2.Що переконало європейських правителів, у тому,що з русинами не можна вести діалог мовою мечів? (Військова міць)</p> <p>3. Чи нападали ще лицарі на землі української землі після Дорогичинської битви? (Ні)</p> <p>4. Як змінився а Русі баланс сил після Дорогичина? (Баланс сил змінився на користь Данила, він примусив рахуватись з собою всі князівські і боярські угруповання)</p> <p>5.Які українські землі зібрав князь під своєю владою? (Повернув собі Галицькі і Перемишльські землі, наприкінці 30-их років приєднав всю правобережну Україну від Карпат по Дніпро, як його батько)</p>
---	---

<p>6. Який рід військ був головною рушійною силою у війську Данила Галицького? (Кіннота)</p> <p>7. Яку дорогу обирав князь Данило, йдучи до захопленого міста? (Обходив або ліквідував ворожі застави, села)</p> <p>8. Скільки часу дружина князя добиралась до захопленого міста? (Два дні)</p> <p>10. Хто керував ворожим військом? (Магістр Бруно)</p> <p>9. Чому вороги вийшли за межі міста? (Щоб довести свою військову перевагу, вороги мали довести свою військову перевагу, це була лицарська традиція)</p> <p>10. Як Данило врахував особливість військову тактику рицарів? (Розгорув війська широким фронтом, оточив з боків кіннотою, прикрив піхотинців арбалетниками, хороше озброєння, знаючи, врахував, що хрестоносці не можуть покинути стрій, велика дисципліна русичів)</p> <p>11. Як називали сучасники вид бою, який використаний був Данилом? («Руський бій»)</p> <p>12. Як закінчився бій? (Перемогою русичів)</p>	<p>6. У якій битві і коли були розбиті Данилом польсько - угорські війська? (Під Яруславом у 1245р.)</p> <p>6. Чиє величезне військо розбив Данило Галицький на у 1254 році? (Монголо-татарське військо хана Хуремси)</p> <p>7. Чиї сили прагнув об'єднати князь Данило у боротьбі проти монголо-татар? (Князь Данило прагнув об'єднати всі європейські християнські сили)</p> <p>8. Де коронувався князь Данила? (В Дорогочині)</p> <p>9. Коли князь Данило став королем? (У 1253р.)</p> <p>10. Чи був присутній Папа Римський на коронації Данила? (Ні)</p> <p>11. Як змінилась назва держави за час Данила Галицького? (Галицько – Волинське князівство почало називатись Руським королівством, або Королівство Русі)</p> <p>12. В чому ми бачимо повторення історії, повторення геополітичного вибору українців? (Європейське співтовариство, чи ординський євразійський союз)</p>
--	--

Данило Галицький, як мудрий державний діяч, дбав про розбудову міст, про розвиток культури у своїй державі. Тому пам'ять про мудрого правителя бережуть сучасні українці. В сучасній Україні споруджено у трьох містах пам'ятники князю Данилу Галицькому. Один з них – у місті Тернополі. Західноукраїнські землі входили у могутню Галицько – Волинську державу, і тернопільчани цим гордяться. (Тернопіль – в басейні р. Дністер)

Випереджувальне завдання про пам'ятники Д. Галицькому в інших містах України.

- За його правління побудовано Холм, Львів, Крем'янець, Данилів, Стіжок, відновлено Дорогочин. Переніс столицю Галицько-Волинського князівства з Галича до Холму.

- В українських містах стоять пам'ятники Д.Галицькому. Згадайте, чому пам'ятники стоять саме у цих містах?

Пам'ятник Данилу Галицькому в Галичі

Пам'ятник у Львові першому королю Русі — Данилу Романовичу

Міжнародний аеропорт „Львів“ імені Данила Галицького

Монумент Данилові Галицькому в Тернополі. Встановлено у жовтні 2002 року. Автори — скульптори Борис і Богдан Руді, Олександр Міщук. Тернопільська область займає східну частину Галичини та частину південної Волині.

Пам'ятник Данилу Галицькому у Володимирі – Волинському у 2001 році

Луцьк – площа Данила Галицького

Неподалік Свято-Покровської церкви на вулиці Данила Галицького

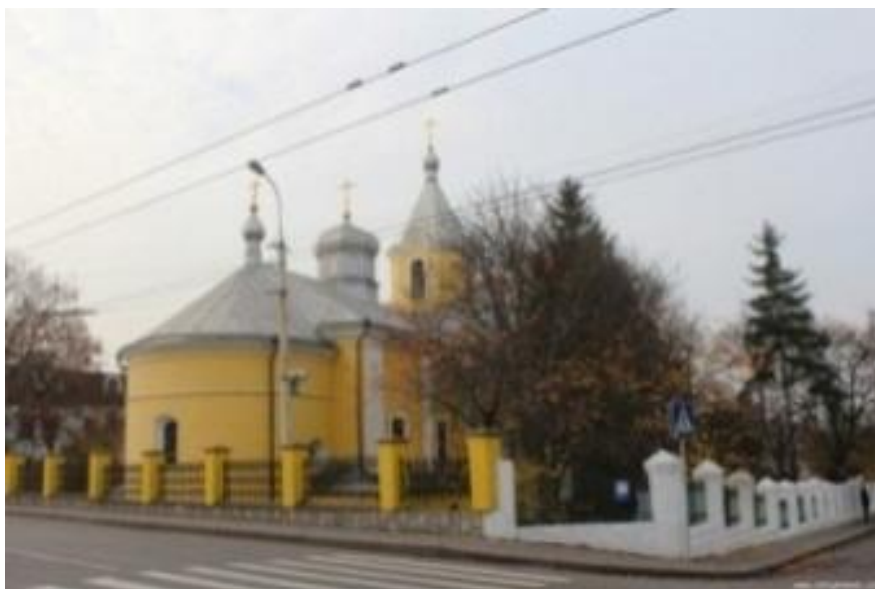
На честь 2000-ліття Різдва Христового, пам'ятний знак. Встановлений неподалік Свято-Покровської церкви на вулиці Данила Галицького

Вулиця Д.Галицького, м.Луцьк

На розі з вулиці розташована Покровська церква, яка, ймовірно, вже існувала у середині 14 століття, відіграючи важливу роль у духовному житті Луцька часів Любарта Гедиміновича, виконуючи одночасно роль оборонної споруди.

Найголовніша єврейська будівля, що збереглась до наших днів – Головна синагога або “Малий замок” (вул. Данила Галицького, №33) Будівля синагоги входить до історико-культурного заповідника «Старий Луцьк»

В Покровській церкві тривалий час знаходився старовинний образ Богоматері візантійського походження 13-14 ст. У 1962 р. ікона була реставрована у майстернях Державного Російського музею, проте до храму повернута не була. “Волинська Богоматір” (або «Луцька Богоматір») нині є одним з найбільш дорогіших і значних експонатів музейної колекції Національного художнього музею України в Києві. Ікона належить до типу «Одигітрія». В луцькому Музеї волинської ікони можна побачити лише копію образу (автор А. Квасюк).

*Хрестовоздвиженська церква та комплекс Луцького братства
(вул. Данила Галицького, №2)*

Луцьке православне братство розпочало свою діяльність з опіки над шпиталем. Імовірно, що шпиталь був заснований в Луцьку наприкінці 14 ст. Лазарем Любартовичем, князя Любарта. Проте після чергового нападу татар, дерев'яні споруди шпиталю та церкви було знищено.

8. Культура.

Галицько Волинська держава - спадкоємиці і культурних традицій Київської Русі. Але, безумовно, має і свої особливості. Чи не найважливіша з них – поєднання східних, Візантійських традицій з західноєвропейськими. Особливо яскраво це проявлялося у літописанні,

архітектурі і живописі. Руські літописи- європейські хроніки, застосування в архітектурі європейського романського стилю.

Образотворче мистецтво було представлено, в основному, іконописом.

До наших часів дійшли ікони Святого Юрія Змієборця(зберігається у Львівському державному музеї українського мистецтва), Чудотворна Волинська Ікона (Одигірія), яка зберігається у Київському національному художньому музеї, ікона Знамення(Оранта)- у Третьяковській галереї у Москві.

До XII –XIIIст. відноситься ікона Холмської Божої матері. Ця ікона є однією з основних давніх християнських святинь, які дійшли до наших часів.

9. Ікона Холмської Божої Матері. Відеозапис.

Розповідь Романа про свою прабабусю Надію Горлицьку.

У музеї Волинської ікони м. Луцька зберігається унікальне творіння візантійських іконописців — Холмська чудотворна ікона. Появу ікони на українські землі пов'язують з іменем Данила Галицького, а появ її у місті Луцьку пов'язують з ім'ям прабабусі Романа.

Жителі кожного міста, і Луцька також, за особливі заслуги присвоюють звання «Почесний громадянин міста Луцька». Всього почесним званням удостоєно 26 осіб. Останній –у 2014році, Мойсей Василь Михайлович. Члени гурта «Краяни» виступили з пропозицією висунути кандидатуру Надії Горлицької на присвоєння звання «Почесний громадянин міста Луцька» за вагомий внесок в культурний розвиток Луцька, в утвердження української національної свідомості; за активну громадську та благодійну діяльність.

IV. Систематизація знань. Тестування з використанням програми «Power Point»

Варіант I

1. Хто і коли об'єднав Волинське і Галицьке князівства в єдину державу?
2. Назвіть дату, учасників і результат Ярославської битви.
3. Назвіть події, пов'язані з датами: 1199р., 1240р., 1238р., 1340р.
4. Хто і коли отримав корону в Дорогочині з рук папського легата?
5. Назвіть дату, учасників і результати битви на р. Калка.
6. Назвіть міста, що свого часу були столицями Галицько-Волинської держави.

V. Підбиття підсумків. Прийом «Рефлексія»

Метод «Філософський стіл»

У кінці уроку доречно поставити учням питання не тільки за новим матеріалом, а й такі, що підводять їх до рефлексії. Наприклад:

— Що на уроці було головним? Що було цікавим? Чого ви навчилися?

VI. Домашнє завдання. Скласти хронологічну задачу(по темі Галицько – Волинська держава). Підготувати повідомлення про князя Любарта Гедиміновича (за бажанням).

Додатковий матеріал

Легенда.

У сиву давнину і не чули українці про таку рослину. Завезли її до нас татари. Казали старі люди, що татари ту рослину в овес коням

домішували, аби ставали коні сильнішими і витривалішими. Насіння ж тієї рослини – дрібненьке, забивалось воно коням у ніздрі. А коли татари напували коней, зілля і насіялось понад берегом. З тих часів і називають подекуди на Україні цю траву – татар – зілля. Можливо, хтось з вас чув таку легенду і може назвати другу, більш відому у нас назву цієї рослини? (лепеха, айр).

Додаткові завдання:

Вправа «Коректор» (для цього вам потрібно вставити пропущені букви в історичних термінах і поняттях та дати їм означення)

- 1. Р м н Мс и л в ч (батько Данила Галицького у 1199р. об'єднав Г-В князівство)**
- 2. Б я и (власники земельних вотчин у XII-XIIIст., були незалежні від князів)**
- 3. З л та О да (татарська держава, якій були підпорядковані руські князівства)**
- 4. Б с ак (представник монгольського хана на завойованих землях)**
- 5. С р й (місто-столиця Золотої орди)**
- 6. Ст в а (місце розташування воєначальника та його полководців)**
- 7. Ч нг сх н (хан монгольської держави)**
- 8. І о (ярмо, поневолення)**
- 9. Ек п нс я (загарбання чужих територій, поневолення країн)**

10. Р г н т (у монархічних державах особа, яка тимчасово править державою у разі неповноліття законного правителя)

11. Оп з ц я (протидія, протиставлення однієї політики іншій політиці)

12. Т с ц ь ий Дм т о (керівник оборони Києва під час монгольського штурму)

13. Ок п ц я (тимчасове захоплення території збройними силами іншої держави, поневолення).

Висновок. Галицько-Волинська держава, проіснувавши понад століття, поширила свою владу на більшість земель нинішньої України. Михайло Грушевський вважав це державне утворення найбезпосереднішим спадкоємцем Київської Русі. Своїм успіхам і життєздатності воно завдячувало видатній особистості князя Данила Галицького. Після падіння ГVK правонаступниками Київської Русі заявили себе Велике князівство Литовське, а потім і Московська держава.

Легенда про князя Данила.

Будо це в той час, коли король Данило жив в Галичі. Мав король такого вмілого майстра, що карбував золоті йому гроші. Король Данило сам відкривав і замикав ту кузню, де працював майстер. Майстер той у золоті купався, ні в чому не знав нестатків. Та й одного разу каже королеві:

—Золото — цар.

А Данило поправляє його:

— Ні, чоловіче, хліб усьому голова.

— Ні, золото і срібло! Це вже мені напевно відомо.

Так вони сперечалися, та й розійшлися. А другого дня бачить король Данило золотий напис на стіні:

«Хліб — болото, а всьому голова — срібло й злото».

Нічого на те не сказав Данило. За деякий час вранці прийшов майстер у кузню знову монети карбувати. Данило, як завжди, замкнув коваля, аби ніхто не звабився на королівське багатство. Аж тут звістка несподівана: «Ворог наближається до кордонів держави». Терміново Данило зібрав дружину і вирушив у похід, а про майстра й забув.

Минуло кілька тижнів. Данило з військом повертається додому, чекає від майстра-золотаря дарунок за перемогу, а того нема. Прийшов Данило до кузні, відімкнув двері, а на купі золота кості від майстра, та напис на стіні: «Срібло-золото — то болото, а хліб — усьому цар».

Історія України, 8 клас

Тема. Українське козацтво в I чверті XVII ст. Гетьман П. Конашевич-Сагайдачний.

Мета:

- показати, яку величезну шкоду заподіяли українському народу турецько-татарські набіги; підкреслити, що лише козацтво було єдиною силою, здатною протистояти цим набігам; на прикладі діяльності гетьмана П. Сагайдачного показати вплив особи на хід історичних подій; підвести учнів до розуміння провідної ролі козацтва в українському суспільстві;

- продовжувати розвивати вміння працювати з історичними текстами, матеріалами, критично їх осмислювати, формувати навички самостійної роботи;

- виховувати повагу до захисників рідної землі.

Обладнання: книга П'єтра делла Валле «Подорожі», портрет П. Конашевича-Сагайдачного.

Хід уроку

I. *Актуалізація опорних знань.*

1. *Вчитель.* Виникнення та діяльність українського козацтва не пройшли непоміченими європейцями. Що вони писали на початку XVII ст. про козаків?

Зачитується уривок із книги «Подорожі» італійського мандрівника, письменника П'єтра делла Валле.

«Турки не мають на Чорному морі жодного міста, що його не взяли б козаки... У будь-якому разі, вони зараз на Чорному морі є такою значною силою, що коли додадуть більше енергії, то цілком його контролюватимуть... Після серйозних роздумів про їх стан, про їхні політику й звичаї я не маю сумніву щодо того, що з часом вони створять могутню республіку» бо, на мою думку, навіть уславлені спартанці, не кажучи вже про сицилійців, карфагенян і навіть римлян, не починали так знаменито і вдало».

- Кому та як загрожували українські козаки?

- Яким було ставлення на міжнародній арені до українського козацтва?

- Які сподівання, на ваш погляд, могли покладати уряди європейських держав на козацтво?

Використовуючи попередньо вивчені теми, а також надану інформацію, укажіть завдання, що стояли перед козацтвом на початку XVII ст.

2. *Вчитель*. Початок XVII ст. увійшов в історію козацтва як «доба героїчних походів». Це період найбільш успішних (морських і сухопутних) походів запорожців проти турків на чолі із славетним гетьманом П. Конашевичем-Сагайдачним. (Повідомлення теми уроку.)

3. Визначення запитань, на які учні бажають отримати відповіді на уроці (« Дошка запитань»).

II. Сприйняття та усвідомлення нового матеріалу.

План

1. Морські походи козаків.
2. Гетьман П. Конашевич-Сагайдачний, його політична, військова та просвітницька діяльність.
3. Участь українського козацтва в Хотинській війні.

Проблемне завдання.

Які зміни сталися в політичному становищі українського козацтва в I чверті XVII ст.?

Повідомлення вчителя:

— З часу підкорення Кримського ханства Османською імперією (XV ст.) турки прагнули використати Крим як форпост для завоювання України та інших слов'янських земель. Майже щорічно турки й татари повторювали свої вторгнення в українські землі. Під час цих походів вони спалювали села й міста, вбивали й забирали в полон людей, брали ясир.

1. Чому польський та литовський уряд не могли оборонити Україну від турецько-татарської агресії?

2. На кого лягав тягар захисту мирного населення від набігів?
(Відбиваючи часті напади турків і татар, козаки нерідко ходили походами у Крим і Туреччину.)

3. Із якою метою вони здійснювали ці походи?

Кероване читання (у парах) за пунктом «Морські походи козаків» §4 (підручник — Власова В., Історія України. 8 клас. — К.: Генеза, 2002).

Учитель вивіщує кольорові папірці з датами козацьких походів. Учні, працюючи з текстами, знаходять назви подій, які сталися в цих роках.

Перевірка завдання. Робота з контурною картою.

Питання до учнів:

— Від чого, на ваш погляд, залежав успіх козацьких походів?

(Успіх козацьких морських експедицій на початку XVII ст. був зумовлений також і талановитим керівництвом. Від середини першого 10-річчя майже всі великі морські та суходольні походи козаків очолював П. Конашевич-Сагайдачний. Якуб Собеський, польський мемуарист, писав про українського гетьмана: «...В очах прийдешніх нащадків потомства він гідний стати в один ряд із найвидатнішими людьми свого часу... Це була людина сміливого розуму, що шукала небезпек, що не шкодувала життя: перший у нападі, а у відступі останній...»

(Учитель вивіщує портрет гетьмана посередині дошки.)

Робота у групах

Визначити значення діяльності гетьмана П. Конашевича-Сагайдачного.

1 група — тексти про військове мистецтво гетьмана (с. 38, 40-41 підр.);

2 група — дипломатична діяльність гетьмана (с. 39 підр.);

3 група — просвітницька діяльність (с. 39-40 підр.);

4 група (2-3 учні) — експерти, які узагальнюють та коректують роботу груп.

Представник кожної із трьох груп звітує про роботу та прикріплює на дошці аркуші з висновками (навколо портрету П. Сагайдачного).

Робота над поняттям «дипломатія».

Завдання.

Висловіть своє ставлення до особи П. Сагайдачного. Які його вчинки і справи викликають захоплення, а які — ні; як ви ставитесь до засобів, якими він прагнув досягти мети?

(Для цього можна використовувати такі неповні речення:

Я упевнений у тому, що...

Я добре знаю, що...

Я думаю інакше, тому що...

Я переконаний у цьому, тому що...

Я сумніваюсь у цьому, тому що...

Я не згодний з цим, тому що...)

III. Рефлексія

1. Вирішення проблемного завдання.

У I чверті XVII ст., у ситуації міжнародної напруженості (боротьба Європи з Османською імперією), виріс авторитет українського козацтва. В очах усього українського суспільства козацтво стало офіційним захисником церковного, а отже, і національного життя. Відбулася зміна політичного лідера нації: стару київську аристократію змінила козацька старшина.

Таблиця передбачень (випереджувальне завдання до наступних уроків).

Висловіть припущення, як може скластися подальша доля українського козацтва?

Мої припущення

Історична дійсність

2.Скласти оду-похвалу П. Сагайдачному від нащадків (складання сенкану).

Наприклад:

Сагайдачний

Мудрий, непохитний,

воював, захищав, дбав,

палкий патріот своєї країни.

IV. Домашнє завдання на вибір:

- а) опрацювати матеріал §4 за підручником В. Власова;
- б) використовуючи пам'ятку характеристики історичної особистості (с. 42 за підручником В. Власова), дати оцінку діяльності П. Сагайдачного;
- в) нанести на контурну карту походи українського козацтва під керівництвом П. Сагайдачного.

Історія України, 8 клас

Тема «Початок Національно-визвольної війни українського народу (1648-1657)»

Мета уроку:

- визначити причини та передумови Національно-визвольної війни українського народу проти польського панування, дати характеристику історичній постаті Богдана Хмельницького та його сподвижників;

- розвивати в учнів уміння аналізувати та порівнювати історичні джерела, зіставляючи історичну інформацію, робити висновки, виділяти головне, визначати причини історичних подій, визначати місце історичних діячів та їх роль в історичному процесі.

- виховувати повагу до захисників рідної землі.

-

Тип уроку: урок засвоєння нових знань

Очікувані результати. Після цього уроку учні зможуть:

■ пояснювати термін «Національно-визвольна війна»

■ визначати і порівнювати причини та передумови Національно-визвольної війни

■ скласти історичний портрет Богдана Хмельницького

■ називати імена сподвижників Богдана Хмельницького

■ аналізувати та порівнювати історичні джерела, зіставляти історичну

інформацію, робити висновки, визначати причини історичних подій,

визначати місце історичних діячів та їхню роль в історичному процесі

Основні терміни і поняття: Національно-визвольна війна

Обладнання: інтерактивна дошка, виставка літератури

Хід уроку

1. Організація навчальної діяльності

- Учитель готує учнів до роботи на уроці.
- Учитель знайомить учнів із питаннями організації навчальної

діяльності впродовж вивчення теми, повідомляє тему, мету, завдання уроку, визначає очікувані результати. Діти записують тему уроку в зошити. У ході уроку вони фіксують основні положення

Слайд 1. *(Ікона з музичним супроводом)* Швидко пробігають дні за днями, і кожен прожитий день стає історією. Які ж події стають історією? Чому одні скромно проживають життя і непомітно відходять у вічність, а інші залишаються у пам'яті нащадків не лише на роки, а на цілі століття. Сьогодні ми поведемо мову про одну з таких історичних подій, яка вплинула не лише на долю українського народу, а й на перебіг подій в Європі, – Національно–визвольну війну українського народу середини XVII ст. під проводом Б.Хмельницького.

Ми розпочинаємо з вами вивчати нову тему. **Національно-визвольна війна українського народу середини XVII ст. Відродження української держави.**

На дану тему відводиться кілька уроків. Тема, над якою ми будемо працювати - «Початок Національно-визвольної війни».

Завдання уроку:

- Ознайомитись із поняттям Національно-визвольна війна
- Визначити причини війни

- З'ясувати, що стало її приводом
- Дати характеристику такій важливій історичній постаті як Б.Хмельницький
- Дізнатися про товаришів, які постійно підтримували його.

План

1. Причини Національно-визвольної війни.
2. Постать Б.Хмельницького і його сподвижники
3. Підготовка до війни.

• Вступна розповідь вчителя Епіграфом нашого уроку є слова «...Таких людей Провидіння Боже віками тільки породжує в людстві для особливих його намірів і призначень.» (Історія русів) **Слайд 2**

2. Актуалізація опорних знань учнів та мотивація навчальної діяльності.

Давайте пригадаємо попередню тему у цікавій для вас формі розгадування кросворду. **Слайд 3.** Хочу звернути вашу увагу, що у ньому є ключове слово. Якщо ми правильно його розгадаємо, то дізнаємось про що найбільше буде йти мова на сьогоднішньому уроці.

Кросворд.

1.	Р	Е	Є	С	Т	Р	О	В	І	
2.		М	О	Р	С	Ь	К	І		
3.					Ж	М	А	Й	Л	О
4.	П	О	В	С	Т	А	Н	Н	Я	
			С	У	Л	И	М	А		

1. Назва козаків, які служили польському королеві і були записані у спеціальний список.

2. Назва походів, які здійснювали запорожці у Туреччину, щоб визволити українських полонених, а найбільше їх було під керівництвом Сагайдачного.

3. Керівник повстання козаків у 1625 р., якого замінив Михайло Дорошенко.

4. Форма національно-визвольної боротьби селян і козаків, яка передбачала збройний опір.

5. Хто керував повстанням запорожців у 1635 р., в результаті якого зруйнована фортеця Кодак.

Запитання вчителя: То яке у нас вийшло слово? Я впевнена, що це слово не є для вас новим, але я хочу, щоб ви методом мозкового штурму висловили асоціації, які у вас виникають з цим поняттям.

На дошці: Війна (*діти говорять, вчитель записує*) зброя, солдати, смерть, стрілянина, ворог, перемога.

Запитання вчителя: Як ви думаєте, що на вашу думку, необхідно, щоб розпочалась війна?

3. Вивчення нового матеріалу.

Ми запросили трьох очевидців тих подій: селянина, козака і православного шляхтича. Ми попросимо їх коротко розказати про своє життя і становище, а ми уважно їх вислухавши зробимо висновок про причини війни.

З дітей виходить на клас і розповідають. Слайд 4

Селянин. З недавніх пір пан вирішив в два рази збільшити роботу на його полях, причому йому зовсім не цікаво чи зібрана уже наша

пшениця. За будь-яку непокору використовує він фізичне покарання, не раз по наших селянських спинах шмагає панська нагайка. Ми, селяни, не можемо звести кінці з кінцями і прокормити свою сім'ю, через великі податки на користь землевласників і держави. А що вже казати, коли пан задумує міст прокласти, церкву чи шинок збудувати. Через такі відробітки свій врожай може весь пропасти. Отже, становище наше погіршилось в результаті посилення економічного гніту поляків.

Православний шляхтич. Утисків зазнаємо і ми, православні, таких яких не терплять, мабуть і греки в турецькій неволі. Поляки позабирали наші церкви, перетворивши їх на свої костели, заборонили вільно проводити відправи, так що бідні православні вмирають без причастя, і навіть поховати їх, неможливо по-людськи. Знаю випадки, що в деяких містах потайки ховають у підвалах і домах. Отже, крім економічного посилюється на наших землях і національно-релігійний гніт.

Козак запорізький. Життя наше теж медом не назвати. З особливою жорстокістю поляки придушують покозачення, для цього дуже швидко відновили горезвісні фортецю Кодак на Дніпрі. Король під особливим контролем тримає наші морські походи. А що ж ми, варті без них, як ми можемо прислужитися своєму народу не даючи відсіч туркам, і не визволяючи з їх полону наших бранців. Отже, права наші козацькі обмежені надзвичайно сильно.

Вчитель. Які висновки ми можемо зробити із їх розповідей?

(Діти відповідають, демонструється слайд, вчитель використовує роздатковий матеріал усім учням.)

Отже, причинами Національно-визвольної війни були: **Слайд 5**

- посилення соціально-економічного гніту селян, міщан, козаків

- обмеження прав козацтва польською владою
- національно-релігійні утиски православних українців
- загальне невдоволення політикою польських королів

Вчитель. Отже, встановили причини, тому потрібна була іскра, щоб спалахнула пожежа Національно-визвольної війни. Очікуваним лідером став Богдан Хмельницький. В історії України не має людини відомішої за Богдана Хмельницького. На наш урок ми запросили біографів, які досліджували біографію Богдана та його сподвижників. Просимо поділитись інформацією.

Випереджувальне завдання. *Діти виходять по черзі і розповідають про: Б.Хмельницького, Івана Виговського, Д.Нечая, М.Кривоноса та ін..*

Слайд 6

Постановка проблемного питання.

Вчитель. Зараз ми з вами переглянемо відео.

Спробуйте зробити висновок, що стало приводом до повстання, яке переросло в Національно-визвольну війну. Я надіюсь, що ви розумієте, що привід та причини це різні поняття: «причини» - назбируються впродовж тривалого часу, а «привід» - це подія яка прискорює процес.

Слайд 7

Що ж стало приводом до повстання? Чому ж Б. Хмельницький в кінці 1647 р. вирушив на Січ?

Метод історична емпатія. Скажіть, які відчуття виникли у вас після перегляду цього фрагменту? (гнів, обурення, жаль, співчуття, невдоволення.)

Отже, якщо такі відчуття виникають у вас до проблем чужої людини, то уявіть як боляче було Б. Хмельницькому за смерть рідного сина, за спалений батьківський хутір.

Законного захисту не було йому від кого чекати. Адже коли Богдан поїхав до самого короля, з вимогою покарати Чаплинського, то отримав наступну відповідь: «Ти Богдане воїн і у тебе на поясі висить шабля». Як бачимо, король власною шаблею порадив захищати свою честь і майно. На горі Польщі Хмельницький так і вчинив. Отже, як ми бачимо, в середині XVII ст. були причини, з'явився лідер у якого був вагомий привід розпочати Національно-визвольну війну.

Відкрийте підручники на ст.93. Давайте ознайомимося з поняттям «Національно-визвольна війна». **Слайд 8**

Самостійна робота з підручником. Встановлення як здійснювалась підготовка до війни.

Запитання вчителя. Щоб війна була результативною і переможною, що Богдану варто було б зробити?

Як саме готувався гетьман до війни ми дізнаємось попрацювавши з підручником, (ст. 96 - опрацюйте 3 останні абзаци) Випишіть у зошити заходи, які зробив Хмельницький по підготовці до збройного виступу.

Запитання вчителя. Чому, на вашу думку, Богдан Хмельницький взяв у союзники колишніх ворогів - татар?

4.Закріплення нових знань.

Вчитель пропонує на закріплення знань скласти 5-тирядковий вірш, який називається сен-кан про Хмельницького або про війну. **Слайд 9.**

Слухаємо учнів.

5. Підсумки уроку.

Бесіда:

- Назвіть причини Національно-визвольної війни українського народу
- Коли розпочалася, хто її очолив?
- Яких заходів вжив Хмельницький у підготовці до війни?

6. Домашнє завдання.

Слайд 10 вивч. §15; написати міні-есе «Б. Хмельницький. Його значення в історії України» або написати лист в минуле до Б. Хмельницького, в якому задати йому запитання з вивченої теми.

Історія України, 9 клас

Тема «Особливості соціально-економічного розвитку західноукраїнських регіонів в другій половині ХІХ століття

Епіграф

"Економічний стан народу — головна підстава цілого його життя, розвою, поступу. Коли стан економічний плохий — то говорити про поступ, науку — пуста балаканина"

Іван Франко

Тип уроку: урок засвоєння нових знань, умінь та навичок.

Обладнання: підручник «Історія України : підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів / І.О. Бурнейко, Г.М. Хлібовська, М.Є. Крижановська, О.В. Наумчук : ТзОВ «Видавництво Астон», 2017. – 295 с.», презентація, відеозапис «Інтерв'ю з Василем Нагірним», копії історичних джерел, презентація вчителя, створені учнями карти знань, проектор.

Мета:

навчальна: охарактеризувати особливості соціально-економічного розвитку західноукраїнських земель (в сільському господарстві, в промисловості, кооперативному рузі, в еміграційних процесах); пояснити роль і місце українських земель у господарському житті Австро-Угорщини;

розвиваюча: розвивати увагу, пам'ять, мислення, навички роботи з історичними картами, історичними джерелами, цифровими даними для пояснення минулих і сучасних суспільних подій;

виховна: виховувати вміння критично аналізувати джерела масової інформації для протистояння маніпулятивному впливу; використовувати досвід пізнання історії для вибору дійових життєвих стратегій.

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів.

Ознайомлення учнів з темою уроку. Робота з картою.

У XIX столітті на мапі Європи не було такої держави, як Україна.

Бесіда:

- В складі яких держав були українські землі і в першій, і в другій половині XIX ст.?

- Які саме укр. землі входили в склад Австрії, Росії? (Галичина, Буковина, Закарпаття; Наддніпрянська Україна)

- Яких укр. земель не показано на карті і чому? (Закарпаття, тому що воно в складі Угорщини не мало самостійності). За двосторонньою угодою 1867 р. австрійська монархія стала двоєдиною (дуалістичною) державою, яка отримала назву Австро-Угорщина. Її очолював австрійський цісар з династії Габсбургів, який одночасно мав титул короля Угорщини.

Галицькі землі разом з польськими входили в склад Королівства Галичини та Володимирії, яке мало свою автономну одиницю – Буковину. У другій половині ХІХ ст. у Львові діяв Галицький, у Чернівцях – Буковинський сейми, тобто, таки існувало місцеве самоврядування, якого не мали закарпатські українці. Закарпаття в Угорському королівстві не було окремою адміністративною одиницею. Західноукраїнські землі в складі Австрійської імперії входили до різних адміністративних одиниць, що негативно впливало на процес економічного єднання, на формування єдиної нації.

Робота зі схемою.

Виходячи з теми уроку, ми будемо більше говорити про соціальне і економічне, а не політичне життя Західної України. Але чи можна розділити економіку і політику?

Розгляньте схеми. Яка із них, на вашу думку, є правильною?

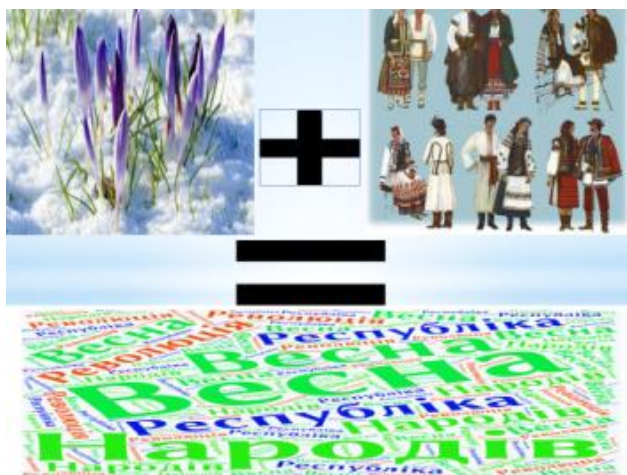
Ви зробили вірний висновок. А зараз спробуйте відгадати назву політичної події, яка дуже вплинула на економічне життя народу.

II. Мотивація навчальної діяльності.

Визначення мети роботи.

Вправа «Цікава математика»

За даним «прикладом» ховається назва історичного явища першої половини XIX століття. Назвіть його. («Весна народів» 1848 – 1849 рр.)

«Весна народів» («Весна націй» та «Народна Весна») – революційні події в Європі 1848–1849 рр., невід’ємним складником яких стала боротьба багатьох поневолених народів Східної та Центральної Європи за національну свободу.

Революції були демократичними і, ставлячи за основу знищення феодальної форми правління і створення незалежних національних держав. Близько 50 країн в більшій чи меншій мірі, але відчували вплив «Весни народів».

Мета нашої роботи на уроці – (див. план) проаналізувати зміни в житті українців на західних землях після «Весни народів» в галузі сільське господарства, промислового розвитку, кооперативного руху, трудової еміграції.

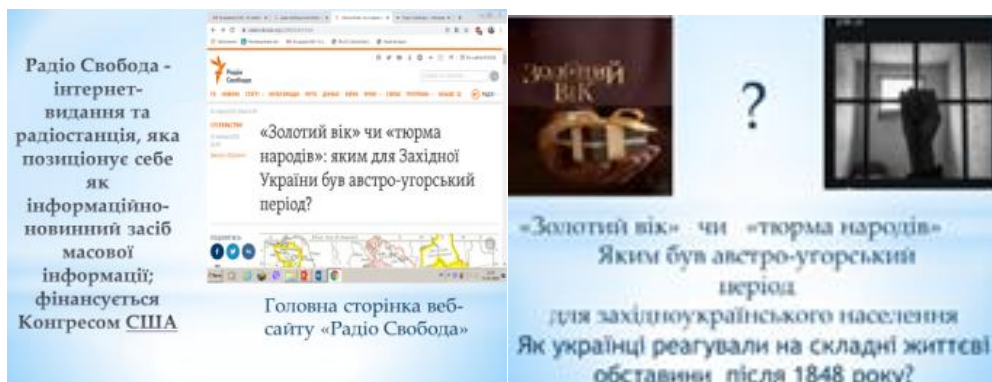
III. Вивчення нового матеріалу.

План

1. Сільське господарство.
2. Промисловий розвиток.
3. Кооперативний рух.
4. Трудова еміграція.

Земельне питання, стан економіки, відкриття власного бізнесу, еміграція – ось питання, які обговорюються, дискутуються, вирішуються в Верховній раді сьогодні, на початку XXI ст. Історія, як ми бачимо, розвивається циклічно, повторюється. Вивчаючи минуле, ми осмислюємо сьогодні і розуміємо майбутнє.

Проблемне запитання. Радіо «Свобода» до річниці утворення Австро – Угорщини запросило українських істориків до дискусії на питання: «Золотий вік» чи «тюрма народів»? Яким був австро-угорський період для Західної України?

В ході уроку ми теж спробуємо відповісти на це проблемне питання.

Переходимо до вивчення першого питання.

1. Сільське господарство.

Революція 1848 року змусила уряд Австрії провести селянську реформу. Тож чи змінилося докорінно життя селян на західноукраїнських

землях після селянської реформи 1848 року. Щоб відповісти на це запитання, звернімося до історичних джерел.

Написання повідомлень.

Селянська реформа 1848

- Селяни стали вільними;
- Поміщики отримали викуп, компенсацію у розмірі 20-кратної вартості річних повинностей селян;
- Селяни отримали право власності на землю, якою користувалися на правах спадковості, тому частина селян після реформи мала землі менше, ніж до реформи;
- Сервітуті, якими до реформи великі землевласники і селяни користувалися спільно, залишилися власністю землевласників. Селяни отримали 0,5 з 4 млн га сервітутів;
- Земля залишилася в руках великих землевласників, вони володіли: у Галичині 44% сільськогосподарських угідь, Буковині - 54%, Закарпатті - 70 %.

Повідомлення - коротка усна чи письмова інформація про певні події, явища тощо.

- Перша група** - 1 група - для видання XIXст., власник якого симпатизує владі й підтримує реформи
- Друга група** - 2 група - для видання XIXст., власник якого перебуває в опозиції до влади і не підтримує реформи
- Третя група** - 3 група - для незалежного видання про те, якою бачив селянську реформу 1848 року Іван Франко

Зверніть увагу:

- хто є аудиторією вашої газети;
- що саме хочете повідомити своєму читачу;
- що винесете в заголовок;
- чим будете керуватися

(інтересами читача знати правду; інтересами власника видання; власними переконаннями; журналістськими стандартами; на яких аспектах акцентуєте увагу, а які приховате).

У вас на партах лежать документи (зміст закону австрійського імператора від [17 квітня 1848](#); уривки з книги «Історія України» українського історика Олександра Бойка; визначення з Вікіпедії), опрацювавши їх, ви виконаєте поставлені завдання.

Клас поділений на 3 групи, кожна повинна написати повідомлення в друковане видання про проведення селянської реформи в Австрії у 1848 році. Але повідомлення ви пишете для різних видань: 1 група - для видання XIXст., власник якого симпатизує владі й підтримує реформи; 2 група - повідомлення про початок здійснення реформ у країні, для видання XIXст., власник якого в опозиції до уряду та не підтримує реформи; 3 група - повідомлення для незалежного видання про те, як бачив проведення селянської реформи в XIXст. Іван Франко. Подивіться, що що слід звернути особливу увагу при написанні повідомлень.

Учні отримують текст історичних документів та завдання до них, виконують завдання і зачитують повідомлення.

Пишучи повідомлення про реформу, чи думали ви про те, що ваші читачі мають дізнатися правдиву та збалансовану інформацію про переваги й недоліки реформи? (Найімовірніше, учні 1 і 2 груп скажуть,

що ні. Тоді слід запитати, чому і про кого думали в першу чергу — в даному випадку про власників.)

-Якому із трьох повідомлень ви повірите? (Тому, де були б відображені різні погляди, а головне, всі пункти реформи без перекручень та змін - аналіз реформ Іваном Франком)

- Як ви гадаєте, чому проурядова газета не могла опублікувати зважений матеріал, пояснивши і плюси, й мінуси реформи? Чи трапилося би щось погане, якби вона опублікувала об'єктивний матеріал?

Розгляд і аналіз діаграм про результати реформи для укр. селянина (підручник, ст. 157).

Висновок. Тож, де ж опинились українські селяни після реформи: в «золотому віці», чи в «тюрмі»? Однозначної відповіді нема. Позитивне - скасування в 1848 році кріпосного права, свобода, громадянські права. Негативне бідність: «Половина наших мужиків все з року в рік голодує і мусить голодувати, бо не має на чому вижити, а друга половина мужиків, хоч як-так дихає, то, однак, живе так бідно, як мало де в котрому краю» (Іван Франко). Українці західного регіону опинились у складних соціально – економічних умовах.

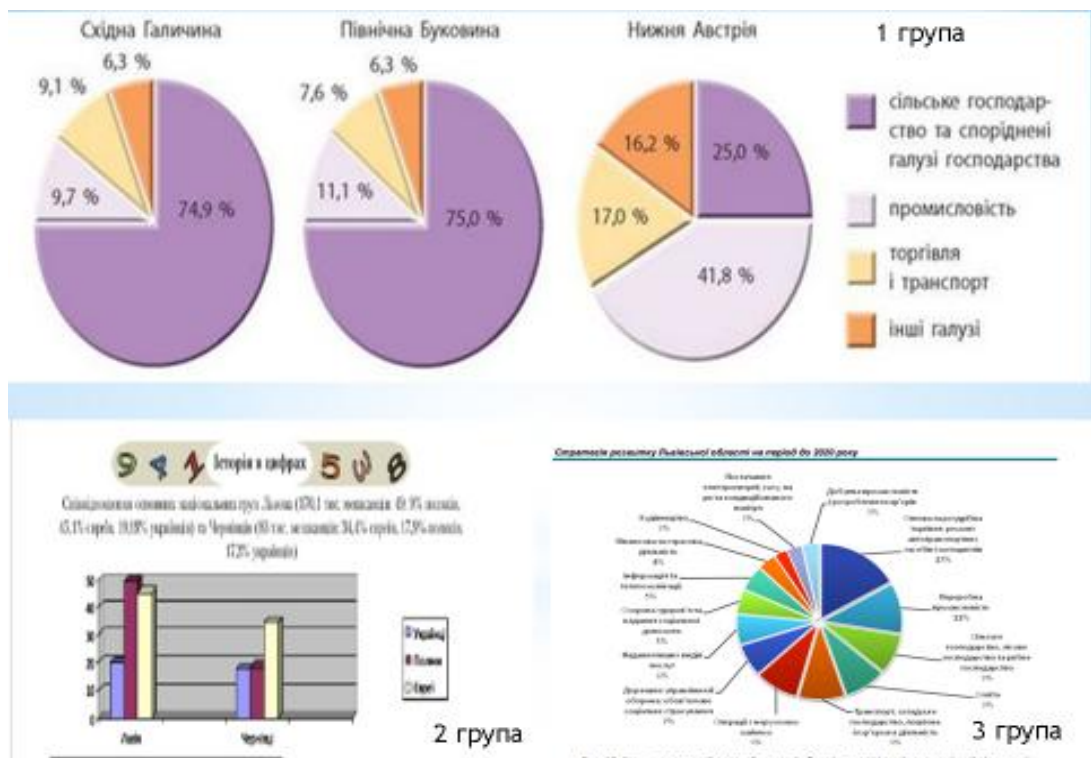
1. Промисловий розвиток.

Революційні події 1848—1849 рр. були важливим етапом у розвитку європейських країн. Незважаючи на те що революція завершилася поразкою, вона прискорила процеси подальшого становлення індустріального суспільства. У європейських країнах зникли залишки кріпосництва, новий імпульс отримав розвиток ринкових відносин.

Зовсім іншою була ситуація на західноукраїнських землях. Навіть після 1848 р. тут не спостерігалось такого бурхливого зростання продуктивних сил, як в інших частинах імперії Габсбургів.

Найкраще про промисловий розвиток завжди говорять цифри і діаграми.

Робота з діаграмами.

1 група. Характер економіки у різних регіонах Австрійської імперії.

2 група. Національний склад у західноукраїнських регіонах Австрійської імперії.

3 група. Стратегія розвитку Львівської області до 2020р.

Проаналізуйте діаграми в групах, зробіть висновки, обґрунтуйте їх.

Учні в групах на основі діаграм аналізують стан промислового розвитку західноукраїнських регіонів:

1. В економіці Східної Галичини і Північної Буковини переважало с/г. - більше 70%, а землі Нижньої Австрії були індустріально – аграрним краєм, с/г – 25%;

2.Українців було більшість у всіх західноукраїнських регіонах, хоча західноукраїнська інтелігенція була нечисленною, вона складала близько 0,5 % від загальної кількості українського населення.

3. У сучасній Галичині зараз сформоване постіндустріальне суспільство.

Робота підручником і з презентацією.

Хоча західноукраїнські регіони були в основному аграрним краєм, як бачимо, промисловість теж розвивалась. На слайді визначені особливості розвитку промисловості, але деякі твердження є помилкові. Користуючись підручником, знайдіть і виправте помилки (червоним кольором). Яке твердження може бути підсумковим? (останнє).

Особливості промислового розвитку західноукраїнських земель другої половини XIXст.:

- Низькі темпи розвитку промисловості;
- більшість (94%) промислових підприємств мали кустарно-ремісничий характер;
- машинобудування розвинуте недостатньо;
- домінував іноземний капітал;
- початок виникнення монополій, концентрації виробництва і капіталу;
- західноукраїнська інтелігенція малочисельна;
- повільно зростає кількість міст;
- погано розвинутий транспорт;
- будівництво залізниць;
- промисловий переворот завершився у 70-ихрр. XIXст.;
- провідні галузі - нафтодобувна, деревообробна, озокеритна, солевидобувна;
- початок розвитку цукрової, борошномельної, спиртогорілчанно галузей;
- ремісниче текстильне і взуттєве виробництво;
- вартість сировини штучно завищена;
- вартість готових товарів штучно занижена;
- перетворення регіону на аграрно - сировинний придаток Австрійської імперії.

Ми визначили провідні галузі промисловості в Західній Україні другої половини XIXст.: нафтодобувна, лісопильна, харчова (особливо видобуток солі). Казка про сіль- біле золото, нафта – чорне золото, ліс – не лише меблі і будинки, а – легені Європи. З другої половини 19-го століття, в Бориславі та Дрогобичі, де тоді знайшли нафту, мільйони заробляли за кілька років. Нафтова промисловість перебувала цілком у власності іноземних капіталістів, що лише посилювало виснаження природних ресурсів. На нафтопромислах працювало близько 6 тис. робітників. У середньому на місяць робітник отримував 100 крон. Це

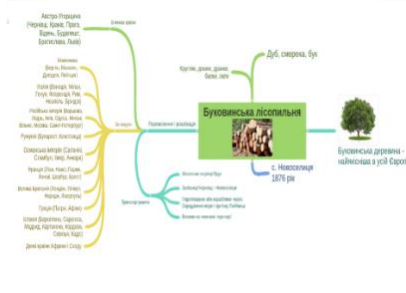
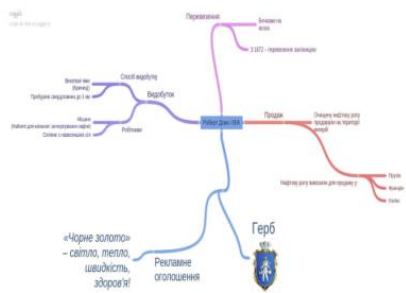
становило дворічний дохід галицького селянина. Через шалені темпи видобутку нафти, Борислав називали "Галицькою Каліфорнією", або "Галицьким пеклом". Сьогодні місто досі платить гірку ціну за почесне звання "Галицької Каліфорнії". У Бориславі наразі залишилися майже 20 тисяч старих колодязів, звідки брали нафту 150-т років тому за газоманіст'ю поверхні у десятки разів вища за норму. Місто всіяне стовпчиками, через які виходить газ, а у школі навіть є пристрій тривоги, що вимірює вміст газметану, як у шахтах. У позаминулому сторіччі нафтовидобуток на західноукраїнських землях складав до 5% від світового. Сьогодні Україна володіє лише 0,03% світових запасів "чорного золота".

Деякі учні мали випереджувальне завдання: вони створювали стартапи: стартап - це новий бізнес, нещодавно створена компанія (можливо, ще не зареєстрована офіційно, але планує стати офіційною), заснована на інноваційній (для свого часу) ідеї.

Свої напрацювання учні представляють у вигляді карти знань:

- 1 група: створення підприємства (акціонерного) для видобутку нафти;
- 2 група - створення лісопильні;
- 3 група - продаж солі.

Представлення учнями стартапів.

Робота з картою. Визначте схожість і відмінність соціально – економічного розвитку Наддніпрянської України і Західної України.

Висновок. Відбувався процес перетворення регіону на аграрно – сировинний придаток А. – У. імперії. Визначте головну причину такого явища (на вашу думку). Відсутність власної держави.

2. Кооперація.

Кооперація – добровільне об'єднання людей для спільної господарської діяльності.

Робота з підручником, таблиця на с. 153.

Запитання до учнів по таблиці:

- Які види кооперації існували в українських регіонах? (Споживча, заготівельно – збутова, кредитна)
- Як називалась перша кредитна спілка і хто її засновник? («Віра», Теофіл Кормош)
- Як називали селяни ці кредитні спілки? («райффайзенками»)
- Чи не нагадує вам ця назва певну установу? (Так, сьогодні і в Луцьку діє банк з такою назвою).

Ці кредитні спілки надавали селянам дешеві та доступні кредити. Їх називали «райффайзенками», на честь німецького засновника кредитних товариств – Фрідріха Вільгельма Райффайзена. Традиційним символом,

об'єднуючим банки, які названі на честь Райффайзена, є схрещені кінські голови - символ об'єднання в кооперативи і спосіб захисту від економічних небезпек. Схрещені кінські голови - традиційний німецький елемент архітектури, який прикріплювали на дах, щоб уникнути небезпек. У Луцькі зараз також відкрито банк Райффайзен.

-Які ще кооперативи існували на західноукраїнських землях?

- Хто був піонером українського кооперативного руху?

Соціальні мережі дозволяють нам взяти інтерв'ю з Василем Нагірним. Прослухайте запис і дайте відповідь на запитання: що нового ви дізнались про особу Василя Нагірного, про значення кооперативного руху для українців?

Висновком по третьому питанню є відповіді учнів.

Пісня Квітки Цісик (онуки Василя Нагірного) є символом українських емігрантів.

3. Трудова еміграція.

Робота зі схемою на с. 162 підручника. (на домашнє самостійне опрацювання).

IV. Закріплення нових знань: вікторина запитань

V. Підсумок уроку: пояснити зміст мему

VI. Домашнє завдання: а) опрацювати § 23 підручника.

б) Скласти усне повідомлення за схемою (підручник, с. 162).

Для нотаток